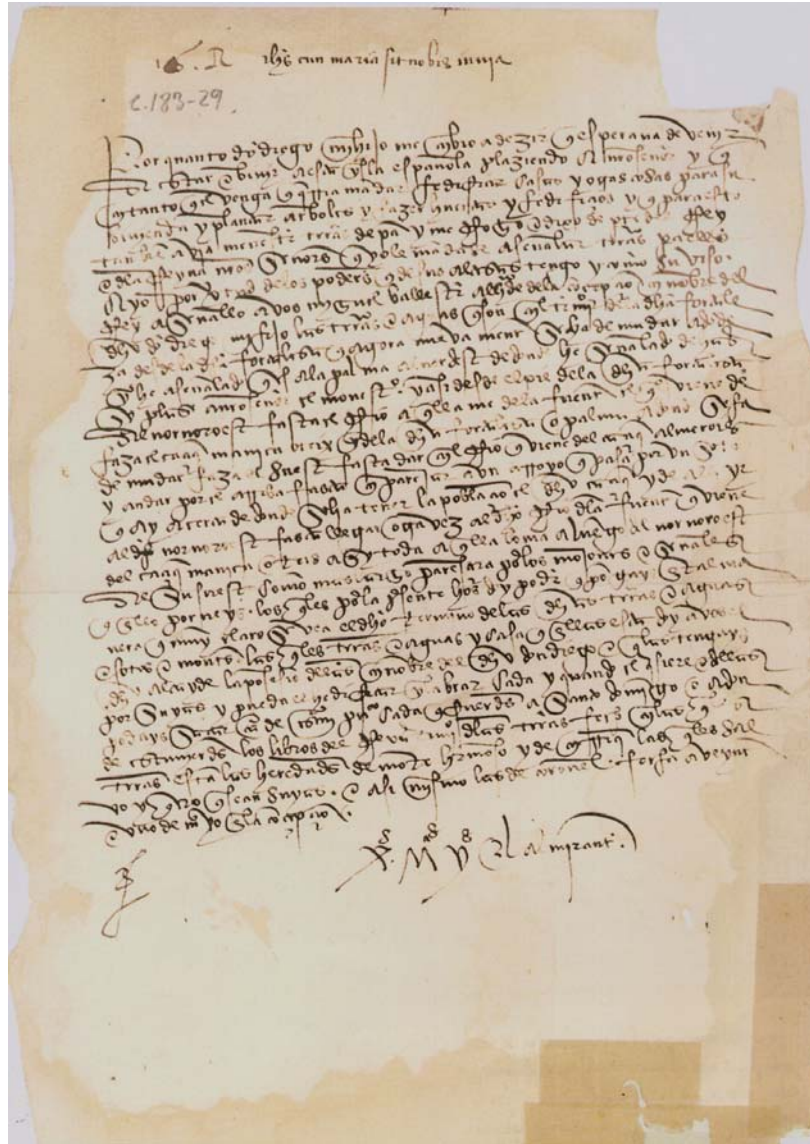

Centre d'Estudis Colombins

Autògraf de Colom a Gaspar de Gorricio

ÒMNIUM
LLENGUA CULTURA PAÍS

40

Butlletí del Centre d'Estudis Colombins
Any XIV / Núm. 40 / juny 2007 / Preu: 2 euros

BUTLLETÍ DEL CENTRE
D'ESTUDIS COLOMBINS
ANY XIII / Núm. 40, juny 2007
Director: Joaquim Arenas i Sampera
Secretaria de redacció:
Jaume Cañadas
Editor: Òmnium Cultural
Imprimeix: Casa Boada. Carrer Comtal, 26.
08002-Barcelona
Dipòsit Legal: B- 16689/95

NOTA

El contingut dels articles és responsabilitat dels autors no ha de coincidir necessàriament amb els principis que regeixen l'Associació.

S'autoritza la reproducció, parcial o total, dels articles publicats en aquest butlletí, sempre que s'hi faci constar la procedència. Agrairíem que se'ns fes arribar un exemplar de les publicacions on els nostres treballs hagin estat reproduïts o esmentats o fins i tot una fotocòpia que identifiqui la publicació i la data d'edició.

Sumari

Editorial

Vida del Centre

Tribuna

- **“El secreto templario de Colón”.**
Article publicat a la revista Más Allá de la Ciencia, núm. 217 de març de 2007.

Articles

- **Colom vist a través de la seva escriptura.**
Per David Garrido i Valls
- **Troballes de Ramon Navarro a l'Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona.** Per
Per Francesc Albardaner i Llorens

Bibliografia

- **La tomba de Cristóbal Colón.**
Per Francesc Albardaner i Llorens

Autor: Miguel Ruiz Montañés
Editor: Ediciones B. 1ª Edició : Octubre 2006

Jornades d'estudi i debat

Tarragona a l'època de Colom.
Arxiu Històric de Tarragona (8 i 9 de novembre de 2007)

Editorial

La incansable i meritòria editorial Publicacions de l'Abadia de Montserrat acaba de presentar el llibre *Llegendes de Barcelona*. L'autor n'és Joan de Déu Prats. Una recopilació que mostra l'imaginatiu del poble amb referents històrics, tot plegat ple de màgia i que suscita un interès per conèixer l'ànima de la Ciutat.

Fem aquesta referència perquè l'autor en la seva obra, per cert ben acurada, inclou un apartat amb tres llegendes barcelonines referides a Colom.

La primera tracta sobre els orígens barcelonins del Descobridor que algú del poble va imaginar en el seu moment, veritablement sorprenents per cert. En el segon text, recull la tradició de quan Colom fou rebut pels sobirans a la plaça del Rei i com es meravellaren a causa dels productes que havia portat de les Índies Occidentals i també de veure els indis que l'acompanyaven. El Fort Farell constitueix la tercera llegenda colombina. Relaciona aquest gegant amb un indi també de corpulència similar amb el qual sosté una baralla. És evident que els textos són rics en episodis que ara i aquí no cal esmentar.

Les llegendes és un gènere de la cultura popular que no es fa per al poble, sinó que en surt, del poble. Constitueixen una part del món fabulós i que, tot i contenir referents històrics, les vibracions dels sentir popular enriqueix amb la seva aportació creativa i irreal en cada moment.

La tradició popular també ha tingut cura de referir-se en forma de llegenda a un Cristòfol Colom català.

Sortosament la teoria de la naturalesa catalana de Colom té una base sòlida i científica basada en la història i en les seves ciències auxiliars. En el camp de la ciència històrica la tesi de la naturalesa catalana de Colom ha emergit des del s. XVIII, quan en fa esment el cronista català Pere Serra i Postius.

La veu popular, però, molt anteriorment, ha mantingut la tradició que el Descobridor era català, com ens recorda Joan de Déu Prats en recollir les tres llegendes en el seu nou llibre.

Modernament, però, podem comprovar, que el poder imaginatiu de l'ésser humà continua fabulant, creant noves llegendes, que en el cas de Colom i referint-se als seus orígens, poden esdevenir un llibre sencer, amb cert èxit editorial i tot. I és que sovint al poble li agrada sentir i llegir allò que voldria que fos i no és. La bellesa de la llegenda mai, però, ha d'ofuscar la història.

Joaquim Arenas i Sampera

Vida del Centre

Conferències

El 12 de febrer, a la sala d'actes d'Òmnium el nostre vice-president Francesc Albardaner i Llorens va dictar la conferència "Miscel·lània colombina: noves troballes" de la qual en parlem en un dels articles d'aquest Butlletí.

El 12 de març, també a la sala d'actes d'Òmnium, el senyor Ramon Navarro Sandalinas va dictar la conferència "Colom i els Arxius: passat, present... i final?".

D'altra banda, el dia 16 d'abril tingué lloc la conferència "Colom portuguès: les

aportacions de les teories portugueses a la teoria catalana de Cristòfor Colom" a càrrec del senyor Jordi Marí i Salvadó. En un proper Butlletí publicarem el seu contingut.

El 8 de maig, el senyor Emilio López Pérez, consoci i estudiós colombí va dictar la conferència "Colom, ese desconocido".

Necrològica

En memòria de Josep Maria Solé i Fa

Després de llarga malaltia ha traspassat l'amic i company Josep Maria Solé i Fà, colombista tarragoní i soci del Centre d'Estudis Colombins des de la seva fundació al 1990.

Va ser un habitual assistent dels nostres actes i participà amb un treball al llibre "Colom i el Món Català". Home treballador i generós ens ha deixat el millor record.

Ernest Vallhonrat i Llurba.

Tribuna

A la revista “Más Allá de la Ciencia” del mes de març del 2007 (N° 217) s’hi han publicat dos articles sobre la possible relació de Cristòfor Colom amb l’Orde del Temple. Entenem que no és gens casual aquest fet amb la publicació a l’estat espanyol del darrer llibre de Ruggero Marino. “Cristóbal Colón, el último de los templarios” per l’editorial Ediciones Obelisco. L’abrupte final de l’Orde del Temple ha donat peu a infinitat de teories , més o menys inversemblants, moltes d’elles basades en una suposada continuïtat d’aquest orde a nivell secret al llarg dels segles fins a l’actualitat. No volem tractar ara aquest tema, si no tan sols destacar alguns apartats de l’article del Sr. Javier Navarrete. Com podreu observar l’autor dona per segures unes dades de les que no es disposa cap document i es que amb Cristòfor Colom tothom s’hi atreueix! Us donem a continuació la seva traducció al català:

EL SECRETO TEMPLARIO DE COLÓN

XIPRE, EL REGNE “TEMPLER”

D’ençà que l’illa de Xipre fou conquerida l’any 1191 pel rei d’Anglaterra Ricard Cor de Lleó, l’illa es convertí en una poderosa base templera. El rei Ricard la va vendre a Guiu de Lussignan, convertint-se la seva família en la dinastia secular de Xipre. A més, Guiu fou rei de Jerusalem, de la mateixa manera que el seu germà petit, Amalaric II. Des d’aquestes remotes dates els Lussignan varen mantenir el seu dret al títol del regne jerosolimità, encara que aquest ja només existís de nom. De fet, la reina Carlota de Xipre, en suport de la qual navegava un joveníssim Cristòfor Colom de 14 anys, ostentava també els títols de reina de Jerusalem i d’Armènia.

Xipre era un lloc estratègic on es concentraven els reis cristians abans de salpar amb els seus exercits de creuats a la conquesta de Terra Santa. Després de la caiguda de San Joan d’Acre , l’illa es va

convertir en el principal assentament de l’Orde de Temple, que traslladà aquí la seva seu central i els seus arxius generals. Aquest fou el regne en defensa del qual Colom es va iniciar com a navegant, donant inici a una carrera marítima que continuà per les mateixes rutes de tradició templera.

Un cop avesat a les arts del mar, Colom navegà com a corsari al servei de l’Orde Hospitalera de Sant Joan de Jerusalem i de Rodes, on el català **Pere Ramon Sacosta** fou el seu gran mestre. Aquesta orde va estar tan vinculada a la conquesta de Terra Santa com l’Orde del Temple. Quan el Papa Calixte V va abolir l’Orde del Temple va establir que totes les seves propietats fossin transferides a l’Orde Hospitalera de Sant Joan, de manera que, en temps de Colom, a aquesta orde pertanyien les fortaleses i els bens del Temple ubicats a Xipre.

EL REI RENÉ D’ANJOU

El futur descobridor continuà envoltat i defenent els interessos de personatges que tenien alguna relació amb Jerusalem i amb el misteri del Sant Grial. De 1467 a 1470 va actuar com a corsari al servei de **René d’Anjou**, i és difícil trobar en aquesta època una figura més representativa dins del context del Grial. Entre molts dels seus títols nobiliaris figuraven els de Rei de Nàpols, duc d’Anjou, de Bar i de Lorena i comte de Provença. Pertanyia a l’estirp que **Wolfram d’Eschenbach** va definir com a “la esclarida estirp dels Anjou” en la seva obra *Parzival*, vertadera *Biblia* grialica. En aquesta obra hi inclou els herois del Grial, suposadament hereus de **Jesús** i de **Maria Magdalena**. De manera que per les venes de René corria la sang dinàstica del rei **David**.

Per altra banda, Provença, en territoris actualment francesos, és la geografia on es va desenvolupar la tradició del Grial, aquella que narra l’arribada de Maria Magdalena a les costes de Marsella portant a la filla engendrada amb Jesús de Natzaret, donant així continuïtat a l’estirp sagrada del tron de Jerusalem. Un dels avantpassats del bon rei René, com era conegut popularment, fou el comte **Fulko d’Anjou**, cavaller templer i rei de Jerusalem l’any

1131. René també ostentava el títol de Rei de Jerusalem i, el més important, va ocupar el càrrec de Gran Mestre del Priorat de Sió. Com es ben sabut, sobretot d'ençà que **Dan Brown** va popularitzar aquesta història en el seu conegut llibre "El Codi da Vinci", el Priorat fou l'orde secret fundat per Godofred de Bouillon, conquistador de Jerusalem en la primera creuada, orde que movia des de l'ombra el fill del Temple i que la seva principal missió consistia en protegir els descendents de l'estirp del rei David. Aquesta tradició estava més que viva en el segle XV i René d'Anjou era molt conscient del llinatge al qual pertanyia. Es diu que era propietari d'una copa que havia estat utilitzada a les evangèliques Noces de Canaan i que tenia la inscripció següent: "*Aquell que begui bé, veurà a Déu. Aquell que begui d'un sol glop, veurà a Déu i a la Magdalena*".

Al servei d'aquest notable personatge estava Cristòfor Colom com a corsari. La seva relació no era fortuïta, ja que les famílies Salvago, Doria i **Spinola**, totes elles parentes del genovès, eren partidàries del rei René i li donaven suport en els seus enfrontaments amb el monarca aragonès **Joan II** per la corona de Nàpols. La relació entre els Doria i els Anjou era tan estreta que, quan René va anar a Nàpols l'any 1438 per a ser-hi coronat com a rei, es va instal·lar a la casa dels germans **Bartolomeo** i **Lamba Doria**. Al abandonar el regne l'any 1462 (sic), s'endugué amb ell a Marsella a **Ludovico Doria**, cosí de Cristòfor Colom, nomenant-lo conseller de la seva cort. Aquest Ludovico es convertí en un poderós i ric comerciant de Provença. De manera que la presència del futur almirall entre les forces corsàries del rei René d'Anjou, gran mestre del Priorat de Sió i suposat descendent de Jesús i Maria Magdalena, no era simplement pel fet de guanyar-se un jornal. No hem d'oblidar que el seu cosí Ludovico era fill d'Imperiale Doria, aquell amb qui Colom es va embarcar per donar suport a la reina Carlota de Xipre.

Tampoc era aquesta la única, ni la primera, relació de la família de Colom amb les zones de tradició griàlica. El futur almirall tenia parents a la Champagne des que en el

segle XIII un avantpassat seu, **Bernardo Scotti**, establís importants relacions comercials amb aquesta regió que el duguessin a establir-se a Paris. De la Champagne procedia el noble **Hug de Payens**, fundador de l'Orde del Temple i primer gran mestre d'aquest l'any 1118. El seu senyor, el comte **Hug de Champagne**, fou un dels primers cavallers templers. A Troyes, seu del comtat, es va celebrar l'any 1229 el concili que va reconèixer al Temple com a orde religiós i militar. D'aquesta ciutat va sorgir el famós autor d' *El conte del Grial* , un dels principals romanços artúrics que narra la recerca del simbòlic calze. Es deia **Chrétien de Troyes** i va dedicar la seva obra al comte **Felip de Flandes**, cosí germà i suposat hereu del rei de Jerusalem **Balduino IV**. De manera que estem parlant d'una altra regió que fou bressol del Temple i del misteri del Grial.

Articles

COLOM VIST A TRAVÉS DE LA SEVA ESCRITURA

Per David Garrido i Valls

1. INTRODUCCIÓ

L'any 2006 ha estat l'any Colom -en que les efemèrides del seu traspàs a Valladolid (Castella), el 20 de maig de 1506- han caracteritzat un any marcat per la recerca del professor José Antonio Lorente, director del Laboratori d'Identificació Genètica de la Universitat de Granada, que si bé ha esclarit que les restes de l'almirall reposen a Sevilla, la qüestió de l'origen continua sent un misteri, o bé no s'atreveixen a reconèixer -alguna filtració ja hi ha hagut- que Colom, efectivament, no era genovès. Vet ací la gran qüestió, una nacionalitat de conveniència per ocultar una realitat que calia mantenir en la foscor. Així, Colom ha esdevingut un dels personatges més hermètics de la història, que el seu enigma continua fins avui i la qüestió de la seva nacionalitat suscita intensos debats, amb

una bibliografia en progressió geomètrica on cada bàndol replica fins a la sacietat al contrari, tot argumentant raons segadores sobre la veracitat de cadascuna de les asseveracions.

I, atenció!, que la qüestió colombina no solament implica historiadors titulats, que la seva figura ha aconseguit portar a les palestres de l'erudició gents de tot pelatge i condició, totes elles coneixedores quasi a la perfecció de la vida i miracles de l'almirall, però incapaces –de moment– d'esbrinar el gran enigma, que la veritable nacionalitat de Colom encara ens roman vedada, tot i que s'han fet grans aportacions, les quals si alguna cosa demostren és, precisament, i això sí que podem deixar-ho ben clar, que no era genovès.¹

El comte Roselly de Lorges fou el primer que suggerí una nacionalitat diferent a la genovesa per a l'il·lustre navegant. Roselly de Lorges, aristòcrata francès, afirmà el 1856 que Colom era francès; ull viu! Més aviat occità, d'aquella França meridional de llengua d'oc i no pas d'oïl. La tesi era arriscada i no trigà en reaccionar l'espanyolisme més ranci, en boca ni més ni menys que de l'insigne intel·lectual Marcelino Menéndez y Pelayo, en aquest cas molt més preocupat de salvaguardar la integritat de les glòries pàtries que no pas de cercar la veritat. La tesi de Roselly de Lorges amb el temps caigué en l'oblit, però –i això sí que és una contribució rellevant– apuntà la possibilitat que Colom hagués servit en l'armada de Renat d'Anjou, comte de Provença i rei "intrús" de Catalunya i Aragó (1466-72). Vet ací que l'ombra de la guerra civil catalana (1462-72) surt a relluir i la possibilitat que Colom milités en el bàndol contrari a Joan II, rei i pare de Ferran II "el Catòlic", una taca en la biografia del navegant que, en canvi, Colom

¹ Tanmateix, això no és vist així des de les Espanyes, on esgarrifa només la possibilitat que Colom no fos de la Ligúria. Allà ells! L'últim pamflet que ha arribat a les meves mans és *El enigma de Colón y los descubrimientos de América*, Barcelona, 2006, de l'escriptor –colombinista de circumstàncies– Juan Eslava Galán, un autor que gaudeix fent mofa de tot aquell que no combregui amb la idea del Colom genovès.

no ocultà. L'any 1495, en carta tramesa a Ferran i Isabel, reconegué que s'enrolà en l'armada de Renat d'Anjou i lluità contra les galeres del rei català, en concret cita la persecució d'una galera de Ferran de Nàpols de Sardenya a Tunis.

Colom s'encarregà d'esborrar tot rastre del seu passat, els seus motius tindria, de tal manera que ni els seus fills saberen ben bé qui era llur pare. Hernando Colón no aporta res de nou en la *Historia del almirante* que pugui ajudar a resoldre l'enigma, més aviat enfosqueix més l'origen del seu pare. De més a més, alguna cosa del seu passat no devia especialment agradar, o afectava directament a la monarquia, fins al punt que l'emperador Carles V li prohibí continuar amb les perquisicions en 1523: "...algunos que quieren oscurecer su fama dicen que procedía de Nervi, otros de Cugureo y otros de Bugiasco...", "...otros que quieren ensalzarlo más dicen que era de Savona, o de Génova; los más exaltados lo hacen de Plasencia...". Hernando cercà la petja de la seva família a Ligúria, però –com ell admet– fou debades, que la falla dels orígens humils es deu a Agostino Giustiniani (genovès i bisbe de Nebbio a Còrsega) i acaba amb la cita extreta de la carta –que hi ha qui considera apòcrifa– que el seu pare trameté a Juana Torres, nodrissa del príncep Joan de Castella: "Yo no soy el primer Almirante de mi familia. Que me llamen como quieran, porque, a fin de cuentas, David, rey sapientísimo, había sido pastor y se convirtió en rey de Jerusalén. Y yo siervo soy del mismo Señor que lo llevó a él a tal estado".²

I en mig de tot l'embolic, la possibilitat –el cognom ho és– que Cristòfol Colom, descobridor d'Amèrica, fos català. Com és ben conegut, fou el peruà Luis Ulloa el primer en constatar la possible nacionalitat catalana de Cristòfol Colom.³ És Ulloa qui també ens recorda la possibilitat que Colom

² Vegeu els capítols primer i segon de la *Historia del almirante*. La darrera edició, quan redactó aquesta conferència, és l'editada a cura de Manuel Carrera Díaz i pròleg d'Hugh Thomas, Barcelona, 2006.

³ *Colomb catalan. La vraie genèse de la découverte de l'Amérique*, Paris, 1927.

hagués de servir de corsari a l'armada de Renat d'Anjou, la taca del passat que, tanmateix, és coneguda. Malgrat ser un peruà l'autor de la hipòtesi, la paternitat aviat fou atribuïda al nacionalisme català i consegüentment atacada per la intransigència de l'espanyolisme, ben arrecerat a les aules de les universitats catalanes. Val a dir que no ajuda a resoldre l'enigma l'esclat d'autors de dubtosa credibilitat –em nego a reconèixer-los com a historiadors– que escombren cap a casa amb descarada desimboltura, acompanyada últimament de cert èxit mediàtic consentit, que sempre hi haurà públic assedegat de faules. Nogensmenys, malgrat l'aparició d'intrusos de darrera hora, la tesi del Colom catalanoparlant és sòlida i compta amb la solvència de molts historiadors de prestigi (Carreras i Candi, Serra i Pagès, Ferran Soldevila), malgrat el rebuig interessat del Congrés d'Americanistes d'Hamburg de 1930. I és que els catalanismes són part intrínseca de la prosa de Colom, com també les referències toponímiques, menyspreades potser per no fer referència a les costes del Cantàbric o a al litoral andalús, que potser ens desvetllen l'origen ocult.⁴

Però no vinc jo avui a parlar-los de l'origen de Colom, malgrat que comparteixo en l'essencial les tesis del Colom catalanoparlant, sinó a incidir en un aspecte que considero d'especial importància per les informacions que ens pot desvetllar, com és l'escriptura emprada per l'almirall. Colom parlava, és clar, i també escrivia, i Hernando i... Però, com escrivien? Hernando ja reconeix a la biografia del progenitor que el seu pare era home d'estudis, que no un vulgar teixidor. Així, doncs, Cristòfol Colom aprengué de lletra en algun lloc, una cal·ligrafia que l'acompanyà tota la vida malgrat la diversitat gràfica de l'època que li tocà viure i els països que visità i on visqué. Vet ací que una ciència, amb poca ressonància en els estudis colombins, necessàriament surt a la palestra amb modèstia científica, que no descobrirem la pedra filosofal, certament, però sí col·laborarem a desfer

⁴ Com, per exemple, el llibre de Nito Verdera, *De Ibiza y Formentera al Caribe: Cristóbal Colón y la toponimia*, Granollers, 2000.

torts, que si bé no hi ha empremta del dialecte genovès en els escrits de Colom, tampoc hi ha resta de grafia de la Itàlia septentrional.⁵

Ultra això, l'anàlisi dels escrits colombins posen al descobert un signes críptics a manera d'*invocatio* que, convenientment analitzats, resulten ser caràcters cursius hebreus. Ja la tenim, que sí difícil ha estat admetre la possibilitat d'un Colom català, fixeuvos ara si fos un criptojuheu o, senzillament, un convers o de família conversa. Tanmateix, a les cartes dirigides al seu fill Diego les grafies \beth *bet* η *he* hi apareixen, com a possible abreviació de la frase hebrea בְּרִישׁ הַשֵּׁם *baruš hašem* “alabat sigui el Senyor” (segueixo la transliteració de l'*Enciclopèdia Catalana*). No serà el primer cop que surt a la palestra la qüestió del Colom jueu, que ja pensava així Salvador de Madariaga i també el hebraïsta Simon Wiesenthal. Més recentment el darrer llibre de l'investigador eivissenc Nito Verdera torna a tractar la qüestió,⁶ que ha esdevingut la veritable espasa de Damocles, ensems amb la qüestió de la catalanitat lingüística, dels defensors del Colom genovès.

Així, l'estudi acurat de les escriptures colombines demostren que difícilment l'escriptura del descobridor es pot encabir en els usos d'escriptura del nord d'Itàlia. Altrament, tampoc la seva cursiva, amb excepció d'algunes cartes que podien ser d'una mà diferent, s'adiuen amb les formes imperants a Castella al segle XV. Això, doncs, en què escrivia Colom? Heus ací la interessantíssima qüestió, a la qual ja vaig

⁵ L'anàlisi de l'escriptura colombina ja meresqué l'atenció de diversos autors, que resumeix la ressenya de la “XII Tertúlia Colombina Josep Maria Castellnou”, dedicada a “La llengua de Colom i la teoria del pare Streicher”, vegeu *Butlletí del Centre d'Estudis Colombins* (9, 1993), p. 3. És interessant també l'aportació de Gabriel Roura, “A propòsit de l'escriptura de Cristòfol Colom”, a *I Col·loqui Internacional d'Estudis Colombins*, Barcelona, 1993, IV, p. 6.

⁶ Un llibre amb el suggeridor títol *Cristóbal Colón, originario de Ibiza y criptojudío*, editat pel Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 1999.

fer una primera aportació el passat mes d'abril a Eivissa⁷ –de la qual aquesta conferència és fruit– i que tractaré de respondre, en la mesura de les possibilitats per la mancança documental, en la dissertació que segueix.

2. COLOM I LES ESCRIPTURES CASTELLANES

Atenció! Si misteriós encara resulta l'origen del navegant, igual de misteriosos són els seus escrits abans de l'any 1485, quan Colom arribà a Castella després de la negativa de Joan II de Portugal de recolzar el seu projecte de viatge transoceànic. Colom escriurà en aquell castellà –après a Portugal on era llengua de la cort– tan característic, tan farcit de catalanismes, que per a la majoria de colombinistes castellans són mostres d'una *lingua franca* misteriosa, una mena d'aliatge lingüístic on cap tot. A la manera del personatge Salvatore d'*Il nome de la rosa* d'Umberto Eco, que parla totes les llengües i cap. Vaja, n'hi ha per llogar-hi cadires, però això creuen ulls clucs a les Espanyes.

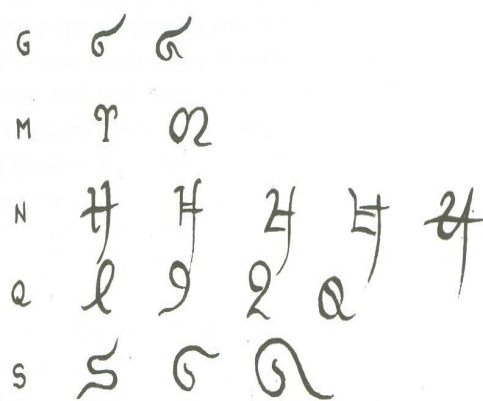
La qüestió, però, no és tan esotèrica com alguns pretenen fer-nos creure. Però centrem-nos en la qüestió de l'escriptura, que el particularisme gràfic medieval encara persistia a l'Europa del segle XV, malgrat ésser a les portes del Renaixement. La Península Ibèrica encara vivia culturalment sota els efectes del gòtic tardà i el ressò de la cultura humanística italiana era encara una extravagància. A Castella, entre els anys 1400 i 1425, es desenrotllà l'escriptura anomenada cortesana, un nom paleogràficament acceptat i que prové de la terminologia de l'època, per a una lletra que és una derivació de la gòtica cursiva. Es convertí en l'escriptura de la documentació privada i també s'emprà en l'escriptura de còdexs, sobretot en vulgar.

⁷ Es tracta de la meua ponència "L'escriptura de Colom", presentada al *Simposio Internacional Ibiza 2006. La lengua materna de Cristóbal Colón*, Eivissa, 10-12 d'abril de 2006. En premsa.

Derivació de la cortesana és l'escriptura processal, que tindrà una vida molt llarga, pràcticament fins al segle XVIII. És l'escriptura típica dels notaris, que es mantindrà opaca a qualsevol influència humanística –*Spain is different!*– i que evolucionarà en el seu grau de cursivitat fins al punt d'esdevenir intel·ligible per a aquells no hi estiguin versats.

És, per entendre'ns, la lletra que reprova Cervantes al *Quixot*, concretament quan el cavaller de la trista figura acomiada Sancho amb la carta per a Dulcinea i li diu: "*tú tendrás cuidado de hacerla trasladar en papel de buena letra en el primer lugar que hallares donde haya maestro de escuela de muchachos, o si no, cualquier sacristán te la trasladará; y no se la des a ningún escribano que hacen la letra procesada que no la entenderá Satanás*".

En definitiva cortesana i processal, les escriptures que conegué Colom, no són més que variants d'una mateixa escriptura derivada de la cursiva gòtica emprada en terres castellaness des del segle XII. Convé distingir entre majúscules i minúscules, que les primeres poden adoptar les formes típiques de la capital romana, encara que també predominen caràcters uncials o bé l'engrandiment de la pròpia minúscula.

Majúscules típiques de l'escriptura castellana del segle XV

L'escriptura castellana del segle XV no és un cas aïllat en el context gràfic del segle XV.

L'evolució al seu ambient cultural l'ha dotada d'una morfologia pròpia, que

comparada amb les grafies dels textos colombins, denota un esforç del nou vingut Colom d'escriure en castellà i en les formes gràfiques pròpies d'aqueix idioma, però que no aconsegueix dominar del tot, que l'escriptura eixida de la seva mà ja presenta uns trets humanístics que l'almirall conegué per haver-se format en un context cultural diferent del castellà, que no és ni el portuguès –molt influenciat per Castella– ni l'italià.

De més a més, la lectura de l'escriptura cursiva castellana la complica l'existència de gran varietat de nexes que deformen en gran mesura les grafies.⁸

Una lectura deficient pot condicionar errors d'interpre-tació que, en el cas que ens ocupa, determinar l'origen a partir d'estrangerismes del castellà, pot determinar l'èxit o fracàs d'un determinat plantejament, car a les edicions dels textos colombins sovintegen massa els errors de transcripció, que condicionen sens dubte les recerques presents i futures.

Tota recerca té unes limitacions i la que dóna motiu a aquesta conferència no serà una excepció, que l'estudi, de moment l'hem circumscrit a les cartes, suposadament escrites per Colom, al pare fra

⁸ El millor estudi de les escriptures castellanen de l'època el lector el podrà trobar en l'obra de Agustín Millares Carlo *Tratado de paleografía española*, en tres volums, Madrid, 1983. També d'aquest autor, interessantíssim, el *Álbum de Paleografía Hispanoamericana de los siglos XVI y XVII*, en dos volums, Barcelona, 1975. No podem obviar, però, altres tractats, que per ordre cronològic són *Escuela paleográfica o de leer letras antiguas desde la entrada de los godos en España hasta nuestros tiempos* de Andrés Merino (Madrid, 1780), *Manual de paleografía diplomática española de los siglos XII al XVII* de Jesús Muñoz y Rivero (Madrid, 1817), *Paleografía española* de Zacarías García Villada (Madrid, 1923) y *Curso general de paleografía y paleografía y diplomática españolas* de Antonio Cristiano Floriano Cumbreño (Oviedo, 1946). Més recent és el manual de la UNED *Paleografía y diplomática*, en dos volums, realitzat per un equip de professors dirigits per Tomás Marín Martínez i que continua reeditant-se per a ús dels alumnes de la Universitat a distància.

Gaspar de Gorricio, conservades a l'Arxiu de la Casa d'Alba del Palau de Liria, a Madrid, i a les cartes que l'almirall adreçà al seu fill Diego de l'Arxiu General d'Índies, a Sevilla. De tota aquesta documentació, només una carta, i que dubtem si eixí de mà de Colom, es pot encabir dins de les característiques de l'escriptura castellana de l'època, curiosament, en un document amb subscripció molt diferent en el *ductus* a les altres i on manca, s'ha de dir que està seccionat el cantó dret del full, el \beth *bet* η *he* característic de les cartes al fill Diego. De més a més, el signe d'*invocatio* + ací és substituït per la fórmula *Ihesuchristus cum Maria sit nobis in uia*. De mà de Colom?

Són set les cartes que l'almirall trameté a fra Gaspar de Gorricio, frare del convent sevillà de Santa María de las Cuevas i amb qui escriví el *Libro de las profecias*. Però resulta que només en una l'almirall escriu i signa de manera diferent a les altres sis. En aquesta carta podem trobar les característiques de l'escriptura castellana: la *a* traçada d'un sol cop de ploma i tancada, la *d* que adopta la morfologia uncial, la *g* amb forma de *u* amb traç caigut prolongat, la *p* en forma de 8, la *q* que lliga per l'esquerra amb la lletra posterior, que en la resta de documents sempre és per la dreta, la *r* recta, en forma de *z* a final de paraula, la *s*, mai no la recta sinó la de doble corba amb trets de la cortesana en espiral i la *z* en forma de 3.

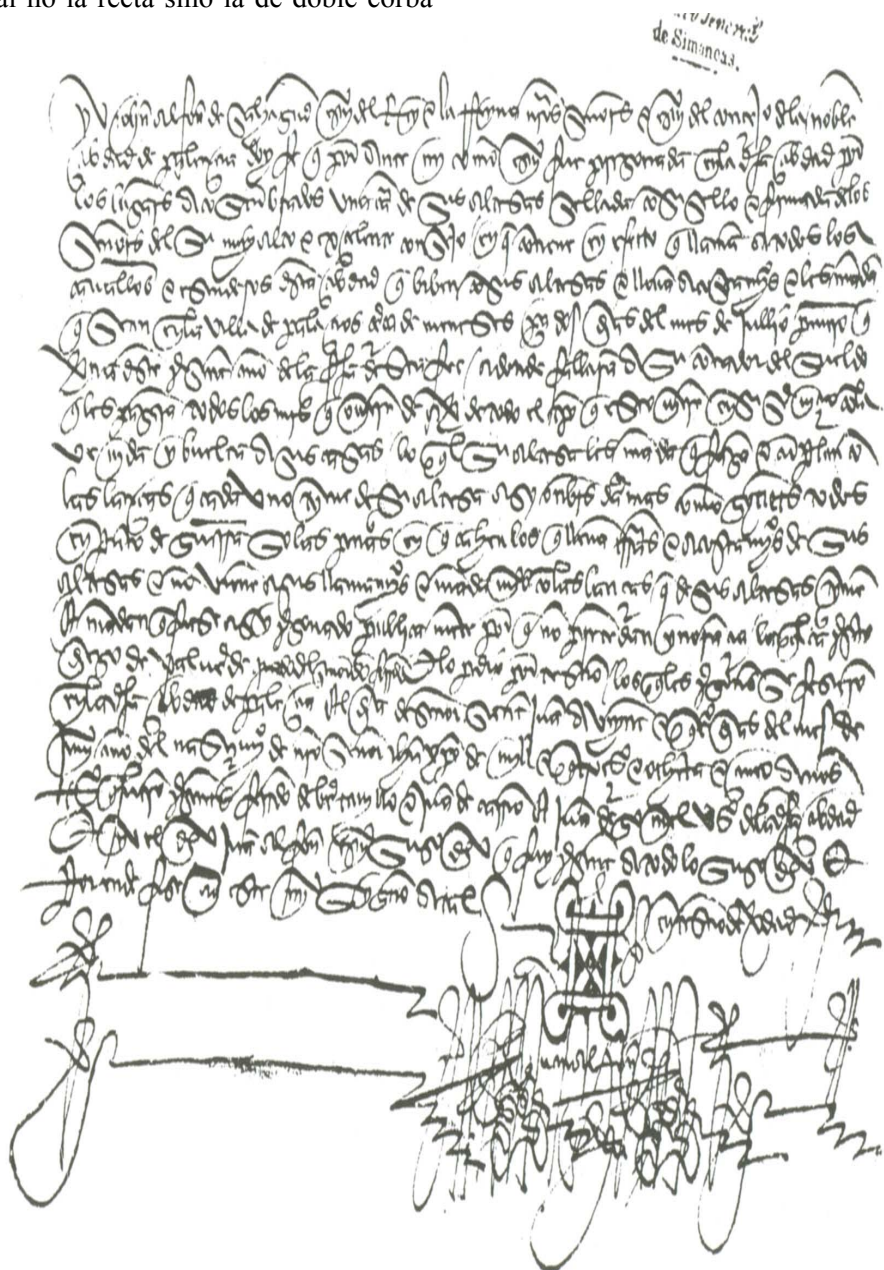
Aquests són alguns dels molts trets que caracteritzen l'escriptura desenvolupada a Castella durant el segle XV, com d'igual manera trobem a l'autògraf de Colom, que signa amb la fórmula *Christo ferens* conservat a l'Arxiu Colombí de Barcelona, una escriptura, tanmateix, aquesta última de l'any 1504, amb una cursivitat pronunciada, però no arribant a les complicacions de la processal. manca, s'ha de dir que està seccionat el cantó dret del full, el \beth *bet* η *he* característic de les cartes al fill Diego. De més a més, el signe d'*invocatio* + ací és substituït per la fórmula *Ihesuchristus cum Maria sit nobis in uia*. De mà de Colom?

Són set les cartes que l'almirall trameté a fra Gaspar de Gorricio, frare del convent

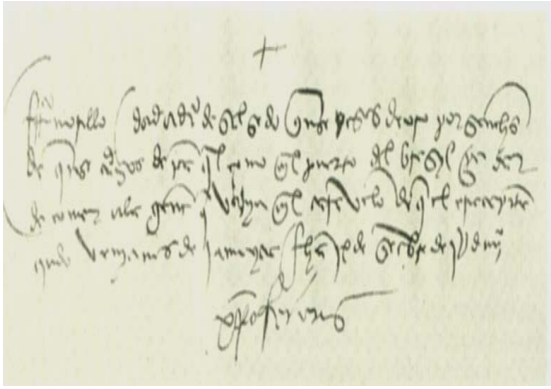
sevellà de Santa María de las Cuevas i amb qui escriví el *Libro de las profecias*. Però resulta que només en una l'almirall escriví i signa de manera diferent a les altres sis. En aquesta carta podem trobar les característiques de l'escriptura castellana: la *a* traçada d'un sol cop de ploma i tancada, la *d* que adopta la morfologia uncial, la *g* amb forma de *u* amb traç caigut prolongat, la *p* en forma de 8, la *q* que lliga per l'esquerra amb la lletra posterior, que en la resta de documents sempre és per la dreta, la *r* recta, en forma de *z* a final de paraula, la *s*, mai no la recta sinó la de doble corba

amb trets de la cortesana en espiral i la *z* en forma de 3.

Aquests són alguns dels molts trets que caracteritzen l'escriptura desenvolupada a Castella durant el segle XV, com d'igual manera trobem a l'autògraf de Colom, que signa amb la fórmula *Christo ferens* conservat a l'Arxiu Colombí de Barcelona, una escriptura, tanmateix, aquesta última de l'any 1504, amb una cursivitat pronunciada, però no arribant a les complicacions de la processal.

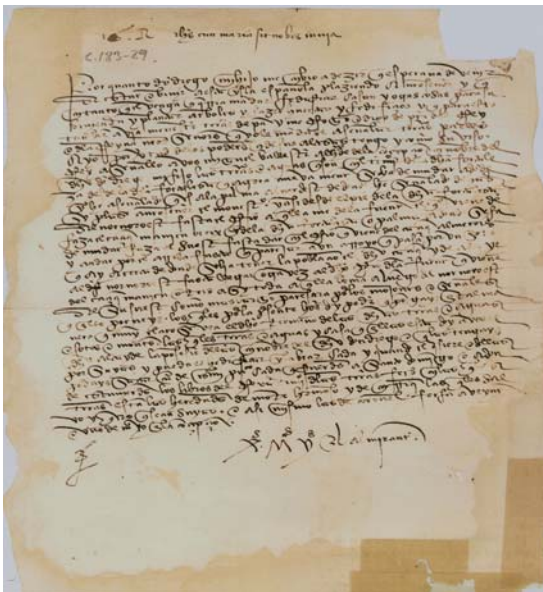

Exemple d'escriptura cortesana de l'any 1485, carta de Juan Alonso, escrivà dels Reis Catòlics al concejo de la ciutat de Palència

Autògraf de Colom (9 de novembre de 1504)

L'autògraf de l'Arxiu Colombi presenta una gran quantitat d'abreviatures, per suspensió o apòcope i per contracció, com la típica *Frci^{co}* per *Francisco* (primera paraula). L'evolució de les contraccions en l'onomàstica arribarà a fer la comprensió summament complexa. Però aquest no és el cas del document de Gaspar de Gorricio.

Cristòfol Colom a fra Gaspar de Gorricio, document en cursiva castellana conservat a l'Arxiu de la Casa d'Alba del Palau de Liria, a Madrid

3. ELS USOS GRÀFICS CATALANS

Alhora que Castella desenvolupà unes formes d'escriptura pròpies que afectarien sobretot les escriptures usuals a partir de l'evolució de la semigòtica documental forjada al segle XIV, l'escriptura a la

Corona d'Aragó i més concretament als Països Catalans evolucionarà de forma pròpia i distinta, a partir de l'elegant gòtica catalana del segle XIII. La carolina, documental, d'ús a Catalunya des del segle X, tindrà un desenvolupament local que la convertirà en la "lletra catalana" de la cancelleria de Jaume I el Conqueridor i que perdurarà fins a ben entrat el regnat de Pere III "el Cerimoniós" (1336-87),⁹ que es veurà afectada per la introducció de la bastarda francesa, la qual cosa propiciarà el naixement d'una semigòtica que allargarà la seva vida durant tota la centúria del XV, progressivament substituïda per la humanística.

La cancelleria catalanoaragonesa –tan important també per a fixar el model de llengua– actuà com a element difusor dels models d'escriptura, que a mitjan segle XV experimentarà la introducció de l'*antiqua* o escriptura de cànon humanístic procedent d'Itàlia, que dels còdexs passarà a les formes usuals i aviat inundarà fins i tot les esferes privades. Convé tenir això en compte, car durant anys coexistiran unes formes híbrides, de faisó gòtica però molt influenciades per la nova escriptura, que triomfarà plenament en el segle XVI, mentre Castella continuarà pertinaç en la processal. Nogensmenys, l'escriptura humanística encara compartí presència durant dècades amb la semigòtica, molt cursiva quan es tracta de documents particulars, però que no trenquen tan durament la morfologia de les lletres com passa en les escriptures castellanes.

Com a exemple, vet ací l'escriptura de l'albarà contingut al ms. 591 de la Universitat de Barcelona, manuscrit miscel·lani, precisament, escrit en un tipus

⁹ Sobre l'adopció de la nomenclatura "catalana", és obvi perquè a Catalunya sorgí, malgrat l'anticatalanisme militant entre la historiografia hispànica, que sempre ha negat la catalanitat cultural medieval tot amagant-la sota el denominador comú d'aragonesa. Passa una cosa semblant a la qüestió colombina, que per tal que Colom no fos català el farien natural del Camerun. Però això, òbviament, no és ciència. Catalana és com defineix l'escriptura Francesco Cesare Casula, *Breve storia della scrittura in Sardegna*, Càller (Sardenya), 1978, pp. 93-100.

de gòtica cursiva librària i que conté, entre d'altres, *De formula uitae* de Sèneca. El còdex fou adquirit per l'humanista barceloní i arxiver reial Pere Miquel Carbonell el 16 de febrer de 1476 a Pere Vicenç, qui signa l'albarà.¹⁰ L'escriptura del manuscrit conté les característiques d'un tipus d'escriptura que alguns autors han definit com a "híbrida",¹¹ perquè li atribueixen un origen a partir de la minúscula cancelleresca (gòtica cursiva usual a la cancelleria catalanoaragonesa) i la textual rodona (de tipus librari), a la qual cosa s'ha d'afegir l'arrodoniment de les formes. Aquest tipus de grafia és l'habitual en els llibres en llengua vulgar, que no els llatins, que fan servir la gòtica *formata* o quadrada. La nova escriptura humanística substituirà la gòtica quadrada dels còdexs en llengua llatina, però no les formes gòtiques dels textos en vulgar (català i aragonès).

L'escriptura gòtica "catalana" s'exhaurí durant el segon terç del segle XV tot desenrotllant uns models d'extrema cursivitat, però sempre mantenint el *ductus* heretat de l'escriptura elegant del segle XIII. Una escriptura, en definitiva, de gran claredat i que rebé la revolució humanística com si d'una evolució pròpia es tractés. Tanmateix, s'ha reconèixer per al lector d'avui un elevat grau de complicació, com descobrim a l'albarà abans citat i que posa en evidència l'enorme diferència existent entre aquella escriptura per a ús librari de la de caràcter més usual i emprada en els usos comuns de les relacions humanes. També això és ben visible en el document signat per Joan Colom de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Malgrat les dificultats intrínseques de lectura per al lector d'avui, la utilització de nexes i lligadures no té res a veure amb l'escriptura

¹⁰ D'aquest còdex en parlo al meu article, "L'escriptura humanística al Principat de Catalunya", a *Faventia*, 25/2, 2003, pp. 139-69, treball al qual em remeto per a tot el referent amb la introducció dels models humanístics a Catalunya i per extensió a la Corona d'Aragó.

¹¹ Concretament Francisco M. Gimeno Blay i Josep Trenchs Odena, vegeu llur article "La escritura medieval de la Corona de Aragón", a *Anuario de Estudios Medievales*, 21 (1991), pp. 233-49.

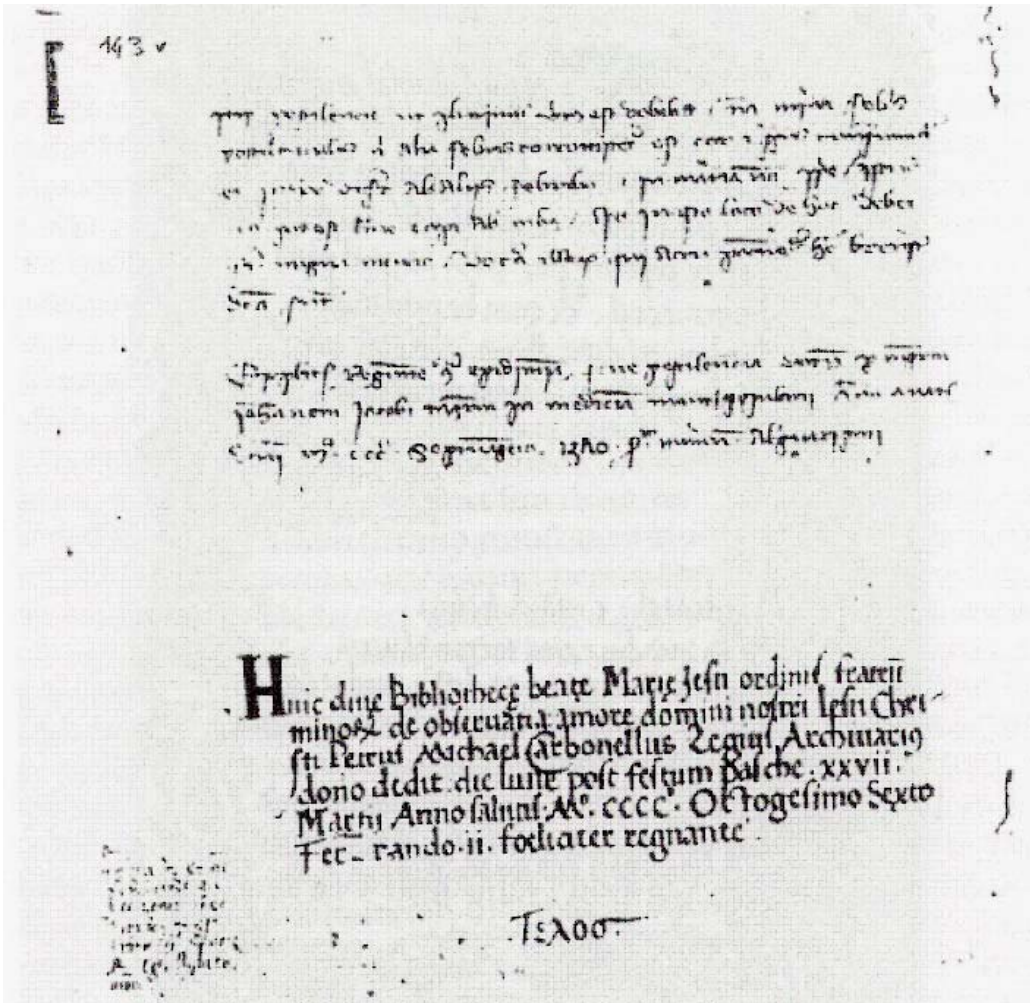
castellana coetània. Aquest tipus d'escriptura es desenvolupà també en ambients cultes, amb un interès creixent per les obres de l'antiguitat clàssica. Tanmateix, una cosa és l'escriptura cal·ligràfica i altra de ben diferent la comuna. Que a ningú li estranyi, doncs, que amb el triomf de l'escriptura humanística continuï existint aquesta diferenciació.

4. L'ESCRITURA HUMANÍSTICA

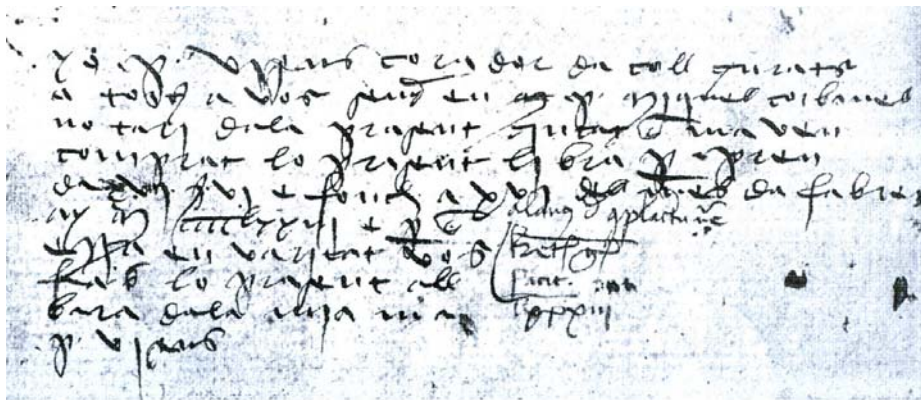
L'eclosió de l'escriptura humanística significà una revolució cultural que afectà tot Occident. Paga la pena que ens referim, sobretot per les seves conseqüències als Països Catalans. I parlar de la introducció de l'humanisme a les nostres terres significa tenir ben present el regnat d'Alfonso IV –de Catalunya– "el Magnànim", forjador d'un imperi mediterrani que abastà tot el sud d'Itàlia i veritable capdavanter de la importació de l'incipient Renaixement a la Península Ibèrica. Alfons succeí el seu pare Ferran I "d'Antequera", en 1416, al front dels estats catalanoaragonesos i entrà triomfalment a Nàpols, ciutat que convertí en la seva capital, el 26 de febrer del 1443. Aviat s'impregnà de l'esperit humanista, formà una esplendorosa biblioteca¹² i féu de mecenes de destacats humanistes, com Leonardo Bruni.¹³ La biblioteca, de la qual es té notícia d'un *scriptor* adscrit en 1466, s'incrementà gradualment fins assolir el seu apogeu en època del seu fill Ferrante, amb

¹² Giuseppe Mazatinti, *La biblioteca dei re d'Aragona in Napoli*, Rocca S. Casciano, 1897. Tammaro de Marinis, *La biblioteca napoletana dei re d'Aragona*, Milà, 1947-1953; *Supplemento*, Verona, 1969. Josep Alcina Franch, *La biblioteca de Alfonso V de Aragón en Nápoles*, 2 volums, València, 2000.

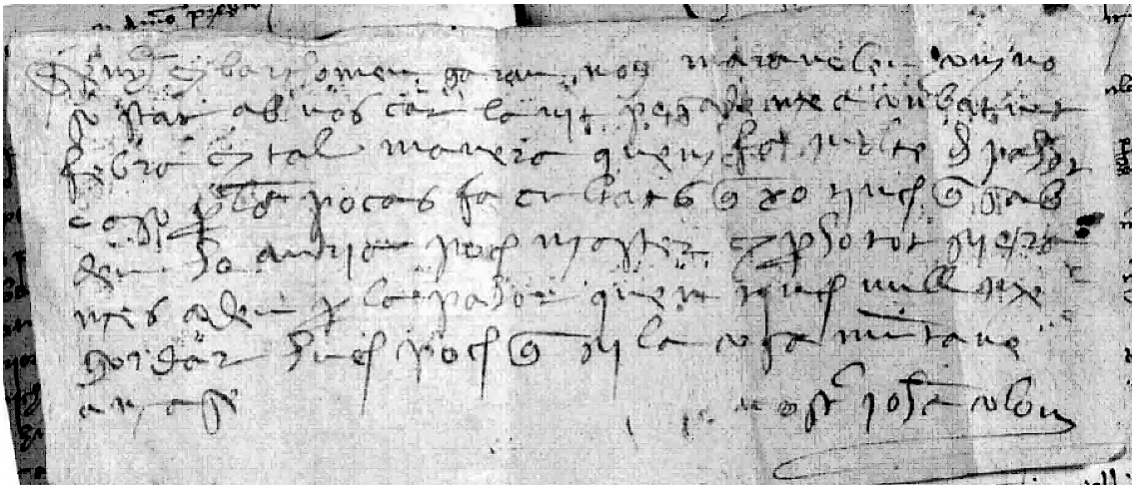
¹³ Josep-David Garrido i Valls, "Correspondència entre Alfons el Magnànim i Leonardo Bruni al voltant de la traducció dels llibres de La Política d'Aristòtil: el ms. 388 de la Biblioteca General i Històrica de la Universitat de València", *XVI Congresso Internazionale di Storia della Corona d'Aragona. La Corona d'Aragona ai tempi di Alfonso il Magnanimo (Napoli-Caserta-Ischia 18-24 settembre 1997)*, Nàpols, 2000, pp. 1453-1462.

Ms. 591, f. 143v de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona

Albarà contingut al Ms. 591 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, f. 144v, en gòtica cursiva

Lletra de Joan Colom al notari Bartomeu Garau. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona

l'arribada en massa de copistes majoritàriament florentins a Nàpols: Cinic Giovanni Marco, Cante di Bonagio de Cantinis, Antonio Sinibaldi (que obtingué el càrrec de bibliotecari), Mennio Giovanni Rainaldi di Sorrento, Pietro Ippolito di Luni, Gherardo di Giovanni Ciriagio, G.A. Curio, etc.¹⁴ També cal assenyalar la presència dels catalans Bartomeu Simó i Pere Fenollar.¹⁵

D'entre tot aquest grup d'estudiosos, pel que fa a la revolució gràfica que s'aveïnava, que Antonio Sinibaldi fos a Nàpols significà la introducció dels valors estètics de l'*antiqua* –la lletra humanística– segons el cànon florentí, tot i que la presència del parmesà Giovanni Marco treballant per al rei Ferrante en 1467 permet albirar l'existència d'altres tendències gràfiques al Regne (Aristòtil en vulgar de la Biblioteca Oratoniana de Nàpols, ms. 15, 6).¹⁶ Tanmateix, amb Mennio, es trasplantaren definitivament a Nàpols les formes cal·ligràfiques de la ciutat de l'Arno. El resultat és una model d'*antiqua* estilitzada i elegant, semblant a l'executada per Sinibaldi, que es caracteritza per l'escanyament del lligam de nexes *ct*, els

petits traços sobre les astes verticals descendents de *b*, *d*, *h*, *l*, arrodoniment del segon traç de *h*, i el desenvolupament de la tècnica florentina de prémer sobre la ploma en el traçat dels arcs, amb l'objectiu d'infringir a les astes, sobretot en els traços verticals de *m*, *n*, *f* i *s*, un desenrotllament lleugerament tort.

Aquesta escriptura, de caire d'antuvi librari, aviat es farà notar sobre la documental. Durant el regnat d'Alfons "el Magnànim" s'observa a la cancelleria l'evolució de les formes semigòtiques utilitzades pels escrivans de registre fins a la humanística dels últims anys de regnat. Entre els secretaris reials destaca el barceloní Arnau de Fonolleda (1390-1475), home de gran cultura, que serví al regne napolità entre 1436-1448,¹⁷ que és el veritable introductor de la humanística documental en els usos d'escriptura de la cancelleria, que contrasta amb la semigòtica cancelleresca utilitzada per altres funcionaris reials, com Joan Olzina, predecessor en el càrrec. Veritablement, Arnau Fonolleda serà un dels responsables de la revolució gràfica en terres catalanes. El secretari reial mantingué una intensa relació amb els humanistes italians.¹⁸ Provenia d'una família al servei

¹⁴ Vincenzo Federici, *Paleografia latina, dalle origini fino al secolo XVIII*, Roma, 1935², pp. 163-164. Giorgio Cencetti, *Lineamenti di Storia della scrittura latina*, Bolonya, 1997², p. 246.

¹⁵ Giorgio Cencetti, *Lineamenti di Storia della scrittura latina*, Bolonya, p. 248.

¹⁶ Giorgio Cencetti, *Lineamenti di Storia della scrittura latina*, p. 249.

¹⁷ Una biografia d'aquest personatge a Mariàngela Vilallonga, *La literatura llatina a Catalunya al segle XV*, Barcelona, 1993, pp. 98-101.

¹⁸ Joan Ruiz Calonja, "Valor literario de los preámbulos de la cancellería real catalano-

de la casa reial; el seu pare fou notari i escrivà de Martí l'Humà i actuà com a secretari dels compromissaris de Casp quan es decidí el futur de la corona catalanoaragonesa. Arnau Fonolleda, des del 1431, apareix documentat com a escrivà i notari públic de la cort. El 1436 assolí el càrrec de secretari. En novembre d'aquest any acompanyà Alfons el Magnànim a Itàlia. Entre el 1436 i el 1439 realitzà diverses missions polítiques i diplomàtiques. Redactà cartes dirigides als ambaixadors del concili de Basilea, al duc de Milà i al papa. També ocupà el càrrec de conservador del patrimoni reial a Sicília. Mantingué relació amb Antonio Beccadelli i Lorenzo Valla, qui li dedicà, el 1438, la versió llatina que féu de les faules d'Isop (publicada a València en 1480 i reimpressa en 1495). Giacomo Curlo inclogué una carta d'Arnau Fonolleda a continuació de la traducció d'Arrià que havia iniciat Bartolomeo Facio (Biblioteca Apostòlica Vaticana, ms. *Vat. lat.* 5268). També intercanvià correspondència amb Leonardo Bruni i amb l'arquebisbe de Constantinoble. El 1446 fou nomenat batlle general del Principat de Catalunya i fins a la seva mort (vers el 1475) actuà com a protonotari i conseller. Meresqu Coast els elogis de Giovanni Battista de Trevio, qui el tracta de *uir prestantissimus*. Lorenzo Valla el definí com a *uir litterarum amantissimus*. Es conserva la carta que Alfons el Magnànim li envià (Arxiu de la Corona d'Aragó, ms. 1826). També li escrigué Bartolomeo Facio i el parmesà Giovanni Francesco Bozino li dedicà un poema (Parma, Biblioteca Palatina, ms. *Parm.* 28, f. 41).

L'escriptura d'Arnau Fonolleda encara conté influències gòtiques, tot i que és ja humanística, com es comprova per la singularitat de les lletres, la *d* semiuncial i la *s* final sempre llarga. Un exemple de la seva escriptura, la trobem a la carta que Alfons el Magnànim trameté a Leonardo Bruni, sol·licitant la traducció dels llibres de la *Política* d'Aristòtil (Arxiu de la Corona d'Aragó, r. 2716, f. 56v), datada a Gaeta, el

12 d'agost del 1440.¹⁹ Encara que no assoleix l'arrodoniment de l'*antiqua* librària, tampoc arriba al grau de cursivitat de l'escriptura de del paduà Bartolomeo Sanvito –dels primers en desenvolupar la humanística cursiva– o de la humanística cancelleresca desenvolupada a Itàlia, representada pel Tàcit de la Biblioteca Apostòlica Vaticana (ms. *Vat. lat.* 3429).²⁰

Aproximadament cap a l'any 1440, com assenyala Luisa d'Arienzo²¹ i corroborem –tot i que en un context itàlic– pel document citat d'Arnau Fonolleda, arriben a Catalunya els primers ecos de la nova escriptura,²² quan el futur descobridor d'Amèrica comptava quatre anys. Fonolleda tingué una importància cabdal en la difusió de la humanística als regnes

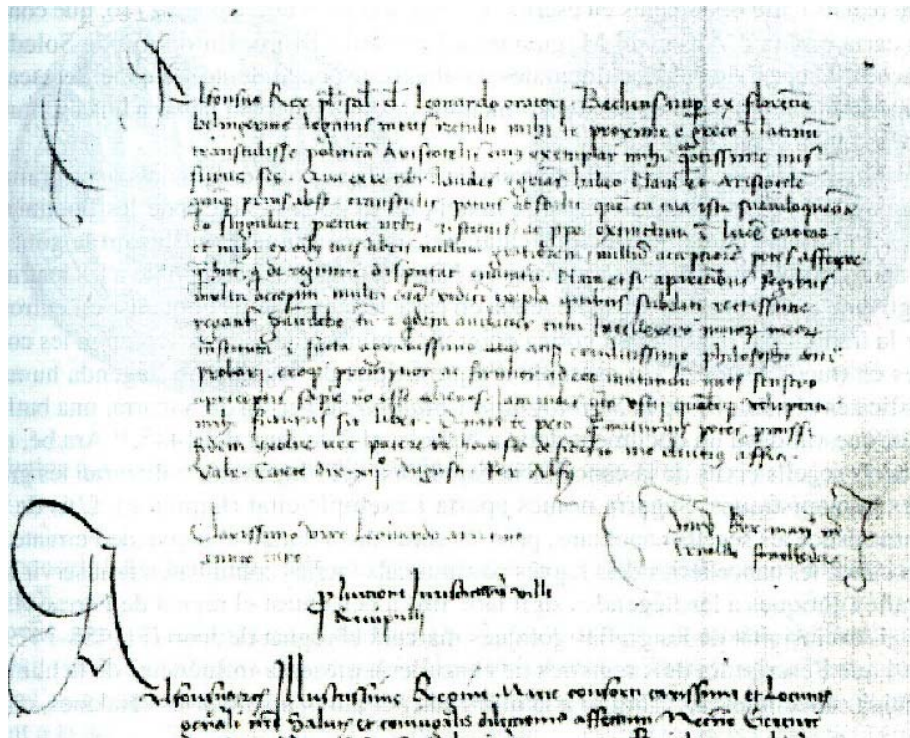
¹⁹ Reproduïda per Beatriz Canellas i Albert Torra, *Los registros de la Cancillería de Alfonso el Magnánimo*, Madrid, 2000, p. 43. Fou editada per Andrés Giménez Soler, *Itinerario del rey don Alfonso de Aragón y de Nápoles*, Saragossa, 1909, p. 180. L'estudi de la còpia continguda al ms. 388 de la Biblioteca General i Històrica de la Universitat de València, a Josep-David Garrido i Valls, "Correspondència entre Alfons el Magnànim i Leonardo Bruni al voltant de la traducció dels llibres de La Política d'Aristòtil: el ms. 388 de la Biblioteca General i Històrica de la Universitat de València".

²⁰ Reproduït, f. 1r, per Àngel Canellas, *Exempla Scriptorarum Latinarum. Pars prior*, Saragossa, 1967, núm. 63.

²¹ Luisa d'Arienzo, "Alcune considerazioni sul passaggio dalla scrittura gotica all'umanistica nella produzione documentaria catalana dei secoli XIV i XV", a Francesco Cesare Casula i Luisa d'Arienzo, *Studi di Paleografia e Diplomatica*, Pàdua, 1974, pp. 199-226.

²² No obstant això, hi ha qui confon gòtica cursiva amb humanística, com M.ª Luz Mandingorra Llavata, en un article de títol grandiloqüent, "La escritura humanística en Valencia: su introducción y difusión en el siglo XV", *Estudios Castellonencs*, 3 (1986), pp. 5-94. L'autora basteix la seva argumentació a partir de l'estudi de la documentació dels hospitals de la ciutat de València, que, veges tu!, en els casos que aporta, situats cronològicament en el període 1409-1469, no presenten en absolut les característiques de l'escriptura humanística, sinó els trets de les gòtiques documentals catalanes del segle XV.

aragonesa en el siglo XV", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 26 (1954-1956), pp. 205-234.

Carta d'Alfons IV a Leonardo Bruni, escrita per Arnau Fonolleda

catalanoaragonesos, car tot i instal·lat a Nàpols, viatjà en diverses ocasions a Catalunya i el 1446 fou nomenat batlle general del Principat. La cancelleria catalana –amatent a les modes d'ultram– adoptà progressivament les formes humanístiques, caracteritzades per situar-se a mig camí de la rotunditat de l'*antiqua* i la lleugeresa de la itàlica, però sense abandonar les formes gòtiques predominants. Tanmateix, Fonolleda escrigué fins al 1440 en la gòtica pròpia de la cancelleria catalana, que tampoc deixà d'emprar posteriorment. Això sí, constatem, a partir de llavors, la còpia en els registres de documents amb trets gràfics humanístics, intercalats entre documents en escriptura gòtica, com el del registre 2716 de l'ACA, que conté la carta citada d'Alfons el Magnànim a Leonardo Bruni. En opinió de Soledat Farnés, “las escrituras documentales catalanas, especialmente las cancillerescas, superaron la confusión existente a principios del siglo XV para llegar a una escritura homogénea y agradable”.²³ Aviat el ressò de la

humanística emanada des de la cancelleria afectà les escriptures usuals.

Així, en la documentació eixida de la cancelleria reial a Nàpols la proliferació dels usos gràfics humanístics és cada cop major, la qual cosa, de moment, no afectà les lloctinències²⁴ ni les altres institucions catalanes, que continuaren utilitzant la gòtica. De més a més, l'aparició de les renovades grafies carolines (que la

doctoral, inèdita, dirigida per Josefina Mateu Ibars, Universitat de Barcelona, 1985, p. 336.

²⁴ Des de la marxa d'Alfons el Magnànim a Itàlia, en 1432, les transformacions administratives de la monarquia tingueren el seu ressò a la cancelleria, amb l'aparició dels registres de les lloctinències. La reina Maria, fou nomenada lloctinent del Principat de Catalunya i el Regne de Mallorca, mentre l'infant Joan, rei de Navarra, exercí la lloctinència dels regnes d'Aragó i València. La derrota de Ponza (1435) imposà la reina com a lloctinent de tots els regnes ibèrics, però a partir del 1445 de nou l'infant Joan ocupà les lloctinències que tenia. Entre 1453 i 1454 la lloctinència catalanobalear passà a Galceran de Requesens i des de 1454 fins a la mort del rei (1458) l'infant assumí el govern de tots els estats ibèrics.

²³ Soledat Farnés Julià, *La escritura literaria en Cataluña. Del gótico al Renacimiento*, tesi

humanística, en definitiva, és un retorn a l'antiga escriptura carolina), a Nàpols, també és perceptible en les matrius sigil·lars, amb l'aparició de la llegenda en caràcters majúsculs humanístics, enfront de la tradicional llegenda en gòtica epigràfica minúscula, que descompon les corbes en traços rectes.²⁵ Un exemple d'aquest tipus de segell amb llegenda humanística és el núm. 89 de la *Sigil·lografia Catalana* de Ferran de Sagarra, una butlla d'or que validava un document datat a Nàpols, el 2 de juny del 1445.²⁶ Ara bé, no tots els segells sortits de la cancelleria napolitana del Magnànim utilitzaran les grafies humanístiques. L'ús de la humanística als segells napolitans, però, es generalitzà durant el regnat de Ferrante.²⁷ En canvi, les cancelleries dels regnes patrimonials ibèrics continuaren fent servir les grafies gòtiques en les llegendes sigil·lars, fins a ben entrat el regnat de Ferran II.²⁸

La permanència en exclusiva de les grafies gòtiques marcarà encara el regnat de Joan II (1458-1479), tot i que l'escriptura dels registres de cancelleria presenta influències de la humanística cancelleresca,²⁹ similar a l'utilitzada per altres institucions catalanes,

²⁵ Aquest tipus de lletra apareix a la primera meitat del segle XIV a Alemanya (catedral de Magúncia, 1320-1328). Vegeu sobre això, Robert Favreau, *Épigraphie médiévale*, Turnhout, 1997, p. 85. A la cancelleria catalanoaragonesa està documentada amb finalitat sigil·lar a partir del regnat de Joan I (1387-1395). Vegeu Ferran de Sagarra, *Sigil·lografia Catalana. Inventari, descripció i estudi dels segells de Catalunya*, 3 volums, Barcelona, 1916-1922-1932, I, làmines 35-36, segells núm. 68-72 (Joan I).

²⁶ El document en qüestió, era un quadern en pergamí de vuit fulls que contenia el jurament de fidelitat d'Alfons IV "el Magnànim" al papa Eugeni IV, per la possessió de les ciutats de Benevento i Terracina. Ferran de Sagarra, *Sigil·lografia Catalana*, I, pp. 221-222 i làmina 44.

²⁷ Ferran de Sagarra, *Sigil·lografia Catalana*, I, núm. 249-250.

²⁸ El primer exemple datat, recollit per Sagarra, és del 1483. *Sigil·lografia Catalana*, làmines 51-54.

²⁹ Són un total de 68 registres, els que del regnat de Joan II es conserven a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, del 3324 al 3493.

com el consell barceloní, que fins a 1504 no féu servir la humanística als seus registres.³⁰

Nogensmenys, durant el regnat del "rei intrús" Pere IV (1464-1466),³¹ conestable de Portugal, elegit rei de Catalunya i Aragó per la Generalitat rebel a Joan II, és quan hom constata l'ús generalitzat d'una humanística cancelleresca plenament formada, ja present en la documentació d'Enric I (IV de Castella),³² com a rei dels catalans (1462-1463). La documentació de Pere de Portugal,³³ home il·lustrat i influenciat per les idees estètiques humanistes, reflecteix ja un canvi d'estil gràfic, tot i que mantenint certs trets de l'escriptura híbrida de transició, però encara gòtica, del regnat de Joan II. La singularitat en el traçat de les lletres i l'ús, entre altres, de la *d* semiuncial ja no de forma tímida, així plenament ho acredita.

Quan Ferran II "el Catòlic" accedí al tron l'ús de la humanística cursiva ja estava plenament consolidat en els regnes catalanoaragonesos, que l'acció de la

³⁰ A partir del 8 de novembre del 1504 és quan tenim documentat l'ús de l'humanística als registres de deliberacions del consell barceloní. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 1B-II-37 (66-II-37), f. 50r.

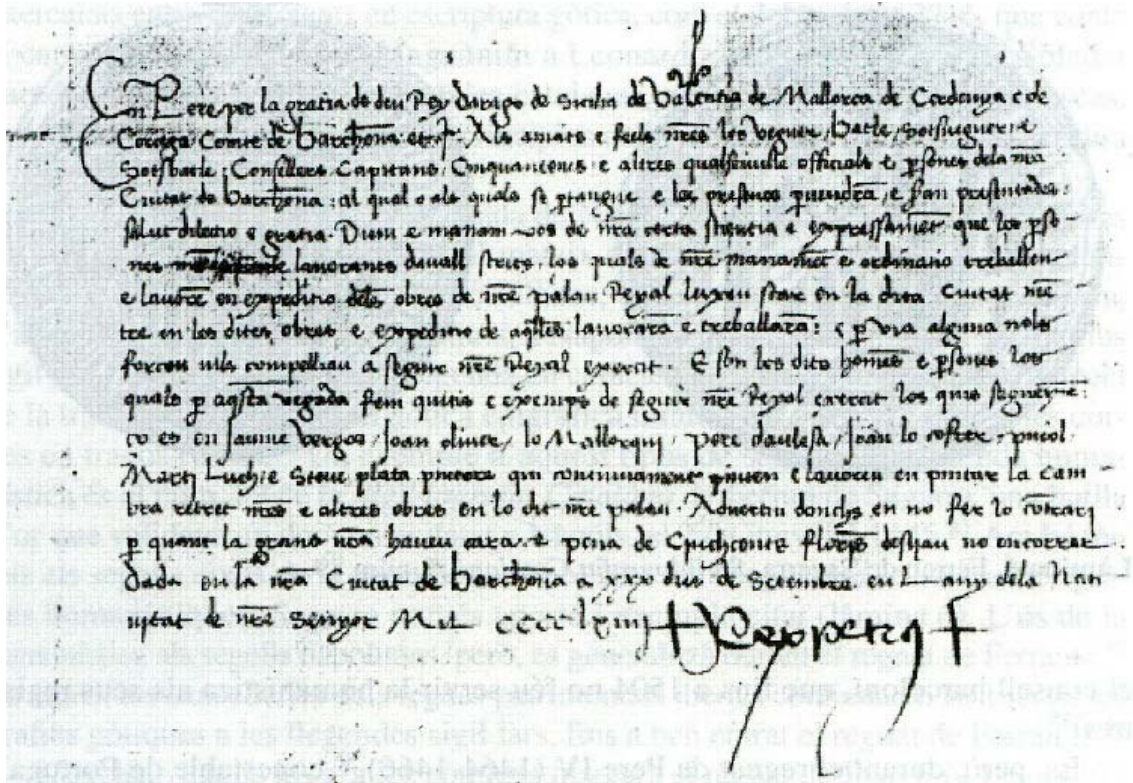
³¹ Entre 1462 i 1472 la Generalitat de Catalunya, enfrontada a Joan II, elegí tres reis: Enric de Castella (1462-1464), Pere de Portugal (1464-1466) i Renat d'Anjou (1466-1472). Els registres de les seves respectives etapes de govern s'agrupen en l'anomenada sèrie d'intrusos de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, car llur documentació fou conservada per Joan II un cop finalitzada la guerra civil, encara que enquadrada d'antuvi amb cobertes negres, per traslluir llur intrusisme.

³² Sobre els usos gràfics de la cancelleria catalana d'Enric IV de Castella, serveix d'exemple el document, en una humanística claríssima amb algun tret de la cortesana, que reproduïx Filemón Arribas Arranz, *Paleografia documental hispànica*, Valladolid, 1965, làmina 89.

³³ Aquesta documentació fou catalogada per Jesús-Ernest Martínez Ferrando, *Catálogo de la documentación de la cancelleria regia de Pedro de Portugal (1464-1466)*, Madrid, 1953. Vegeu també del mateix autor, *Pere de Portugal "rei dels catalans" vist a través dels registres de la seva cancelleria*, Barcelona, 1936.

catalanoaragonesos, car tot i instal·lat a Nàpols, viatjà en diverses ocasions a cancelleria reial sempre fou determinant. De més a més, ja s'ha apuntat més amunt, l'adopció de la nova escriptura no significà cap trauma ni per a la burocràcia ni per a la població que sabia de lletra. Hi ha veritablement una evolució, un trànsit de les formes gòtiques a la itàlica, una escriptura,

ara sí, híbrida, com la que mostra Colom en les altres sis epístoles trameses a Gaspar de Gorricio. L'almirall, certament, demostra en els seus escrits ser un home format en un ambient cultural elitista –no pas el d'un humil teixidor– que abandonava els vells usos d'escriptura, encara gòtics, pels nous d'empremta humanista.

*Document de Pere IV –de Catalunya– “el Conestable de Portugal”.
Barcelona, Arxiu de la Corona d’Aragó, Autògrafs I-6-B*

5. L'EVOLUCIÓ GRÀFICA A ITÀLIA I FRANÇA

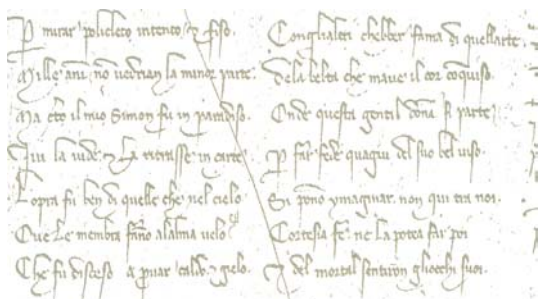
Així, a despit dels detractors, alguna cosa s'ensumava el comte Roselly de Lorges per assenyalar que Colom seria francès, que de fet, i la hipòtesi sembla reafirmada per estudis recents, Colom tingué relació amb el comte de Provença Renat d'Anjou, o sia Renat I de Catalunya i Aragó (1466-72). Efectivament, l'any 1856 Roselly de Lorges escrigué *Vie et voyage de Christophe Colomb*. D'après des documents authentiques tirés d'Espagne et d'Italie, un llibre que exacerbà la passió hispana de Marcelino Menéndez y Pelayo, com ja he

remarcat, car, a l'Espanya castellana mai no li interessà esbrinar el veritable origen de qui els lliurà Amèrica en safata. Ja li anava bé, i avui dia les coses encara no han canviat, que fos genovès i fill d'humils teixidors.

Però com, introduïts en el bosc de grafies europeu del segle XV, la qüestió avui plantejada és l'anàlisi de l'escriptura dels documents colombins, la primera conclusió a la qual arribem és que ni les cartes a Gaspar de Gorricio ni l'adreçada al seu fill Diego presenten les característiques de les escriptures cursives en ús al nord i centre d'Itàlia d'aleshores. Així, si nasqué a Itàlia

almenys no s'hi educà, una conclusió bastant òbvia, que per molts idiomes que parli un individu –que tampoc ho sabem amb certesa en el cas de Colom– difícilment podrà trastocar del tot la lletra apresada.

Colom genovès? Mireu, a Itàlia, llavors, existien dos tipus de cursiva i tingueu en compte que el navegant nasqué en 1436, abans de la definitiva substitució per l'escriptura carolina: la gòtica cancelleresca italiana i l'anomenada escriptura mercantil o *mercantesca*, que per ser home de mar el Colom genovès hauria de estar-hi versat. Tanmateix, anem amb compte!, que parlem de paleografia llatina i d'uns signes gràfics que a tota la Romània són els mateixos, l'alfabet llatí, i que finalment seran els elements d'anàlisi paleogràfica (sobretot forma, *ductus* i traç) els que determinaran les característiques d'un determinat fenomen gràfic en un àmbit geogràfic específic. Si ens fixem en la primera de les escriptures esmentades, la minúscula –o gòtica– cancelleresca, aquesta forma d'escriptura estengué la seva influència per totes les regions d'Itàlia, inclosa la Ligúria. És una escriptura que com a trets rellevants té la rodonesa del cos de les lletres, el *ductus* cursiu i el traç fluït. D'ús librari per als còdexs en vulgar, és l'escriptura de Petrarca –la lletra luxuriosa que fatiga els ulls– i contra la qual s'engegà la reforma gràfica humanística.

Exemple de minúscula cancelleresca de mans de Petrarca. Biblioteca Apostòlica Vaticana, Ms. Vat. lat. 3196

Altrament, durant els segles XII i XIII viuen el ressorgir de l'activitat mercantil al nord i centre d'Itàlia. Les corporacions i gremis, primer a la Toscana i després a tota la vall del Po, desenvoluparen una escriptura particular, professional i austera,

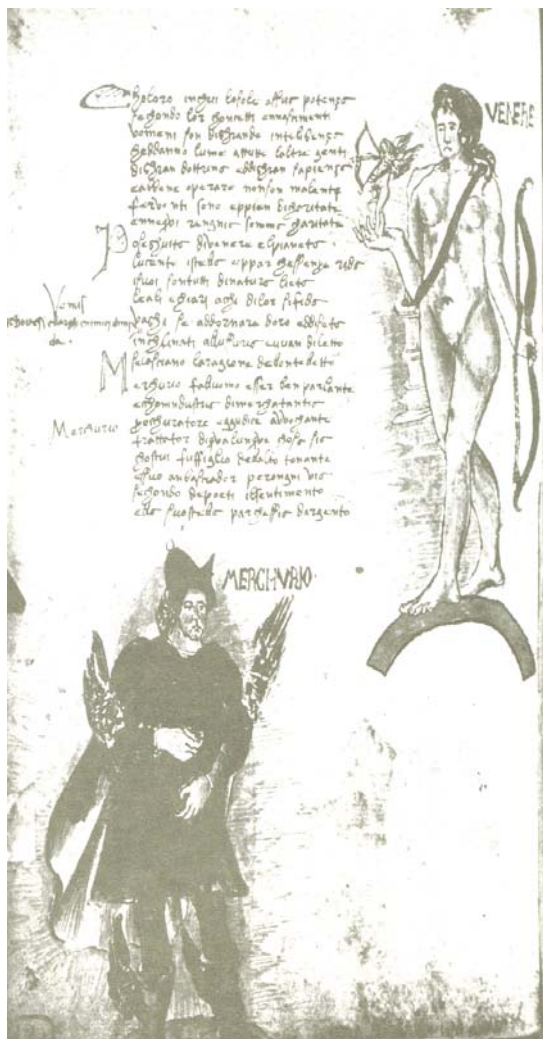
un tipus de cursiva que predominà, per no dir fou l'única, en totes les escriptures dels grans mercaders italians, inclosos els genovesos.

És una escriptura que es desenvolupa a partir d'aquella que és apresada en la infantesa a les escoles de primeres lletres i una escriptura, òbviament, per a la documentació i també la literatura en vulgar. La *mercantesca*, així és denominada pels paleògrafs italians, és una escriptura de traç llarg, uniforme i sense clarobscur, de fesomia rodona, de mòdul aixafat i poc desenvolupament de les astes.

És l'escriptura, en definitiva, que tot genovès lletrat degué conèixer. Entre les lletres més característiques cal assenyalar la *a* (amb asta superior horitzontal), la *e* (com si fos una doble *c* unida *cc*) i la *h* (amb forma de 8 amb l'ull inferior obert). Un nexa característic és el de la doble *l*, en adopta la forma de *a* minúscula de gran mòdul.³⁴ Tanmateix, una escriptura que Colom “el genovès” desconeix. Així, és totalment inversemblant creure que l'almirall tingués en la joventut tracte amb la realitat gràfica de la Itàlia septentrional.

Si hagués estat així, la petja restaria en la documentació, car la *mercantesca* hauria estat per algun temps l'escriptura usual del descobridor d'Amèrica.

³⁴ Sobre les característiques de les escriptures gòtiques italianes, vegeu el manual d'Armando Petrucci, *Breve storia della scrittura latina*, Roma, 1989, concretament els capítols 27 i 28.

Exemple de mercantesca librària de l'any 1456 d'un còdex florentí de la Sfera de Goro Dati. Florència, Biblioteca Nazionale Centrale, II, II, 83, c, f. 194v.

Si a Itàlia, abans de la reforma humanística, les escriptures habituals són la minúscula cancelleresca i la *mercantesca*, que Colom mai no usà, al migjorn del regne francès, és a dir Occitània, la situació és ben distinta, que les característiques morfològiques de les grafies s'acosten bastant als documents de factura colombina. Potser resulti prematur extraure una conclusió sense l'examen d'un major número de testimonis gràfics, en la qual cosa treballem a hores d'ara, però d'antuvi la recerca efectuada permet constatar que hi ha trets en comú amb els documents de Colom estudiats.

El regne francès no fou una excepció en el maremàgnum de particularitats gràfiques baix medieval, que al seu si es desenvolupà

un tipus particular de minúscula cancelleresca de traç angulós, inclinada cap a la dreta, de mòdul gros i astes acabades en punta. Característica d'aquesta escriptura, dita *lettre bâtarde*, és la lletra *s*, sempre recta. Esdevingué la preferida per als manuscrits en llengua vulgar, francès i occità, i aviat també lletra documental, que fins i tot arribà a traspasar les fronteres pirenaïques: introduïda a Catalunya durant el regnat de Joan I "el Caçador" (1387-95) i lletra usual a la Navarra regida pels monarques de la casa francesa d'Évreux. L'aparició de la humanística acabà per desplaçar-la, però deixà l'empremta en la nova escriptura, una humanística cursiva de lletres allargades, que abusa poc de nexes i lligams, tot i que aquests, com el de la *y*, són molt característics.

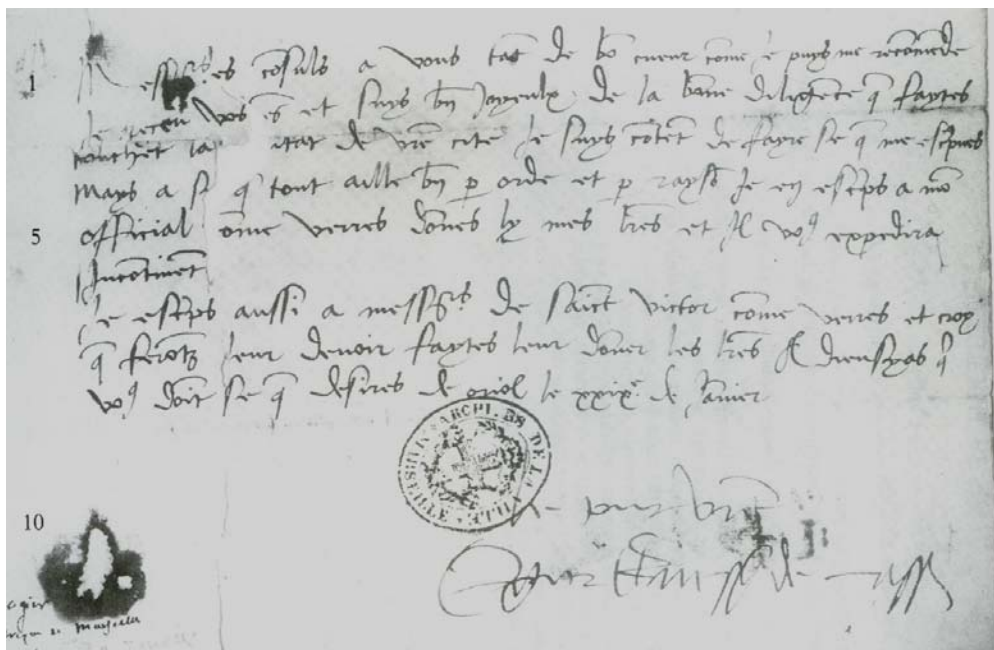
6. COLOM I ELS ANGEVINS

L'escriptura de l'escrivà del bisbe de Marsella, com veiem a l'exemple, comparteix trets morfològics amb la que Colom fa servir per escriure a Gaspar de Gorricio i també al seu fill Diego. Fos natural d'on fos, sembla que Colom tingué relació amb la Provença de Renat d'Anjou i hem d'afegir que de ben jove. Cal, doncs, escorcollar la *Historia del almirante* del seu fill Hernando, de gran interès malgrat les mancances, per intentar albirar la resposta a l'enigma.

"En cuanto al origen y motivo de la llegada del Almirante a España y de su entrega a las cosas de la mar, fue causa un señalado hombre de su apellido y familia llamado Colón, muy conocido en los mares, por razón de la armada que dirigía contra los infieles y [los enemigos de] su patria".

Hernando Colom, *Historia del almirante*, cap. 5.³⁵

³⁵ Seguim l'edició citada a la nota 2.

Exemple d'escriptura cursiva provençal. El bisbe de Marsella Ogier escriu als cònsols de Marsella (1496).

Arxiu Municipal de Marsella, Correspondència episcopal, GG 14

Transcripció

Messieurs [l]es consuls à vous tant de bon cueur comme je puy me recommande, je receu vols [letr]es et suys bien joyeux de la bonne diligence que faytes touchent la [cari]tat de votre cité. Je suys content de fayre se que me escripves ; mays à se que tout aille bien par ordre et par rayson, je ne escrips à mon official comme verres. Donnés ly mes lettres et il vous expédira incontinent.

Je escrips aussi a messieurs de Saint-Victor, comme verres, et croy que ferontz leur devoir. Faytes leur donner les lettres. A Dieusyas, que vous doint se que désires. De Oriol, le XXIXe de Janvier.

Le tout votre,
Ogier, évesque de Masseille

Qui era aquest “*señalado hombre de su apellido y familia llamado Colón*”? Es tracta de Colón dit “el Mozo”, Colombo “il Giovane”, o Georges Bissipat a França, un exiliat bizantí a la cort de Lluís XI de França, que serví en l’armada reial francesa, en la qual exercia de comandant en cap l’any 1475. Dos anys més tard escortà de França a Portugal el rei portuguès Alfons V, el fill del qual Joan II, anys més tard, tractà Cristòfol Colom de “vell amic”. Georges Bissipat influí en la introducció del seu parent Cristòfol a la cort portuguesa, que només així pogué casar amb l’aristòcrata Filipa Moniz de Perestrello. Bissipat també traslladà de França a Anglaterra, en agost de 1485, el duc de Richmond, el futur Enric VII d’Anglaterra. Vet ací, que després

l’anglès rebés sense problemes el germà de Cristòfol, Bartolomé –Bartomeu–, quan aquest li proposà el projecte de travessar l’Oceà.

Un altre marí de prestigi, potser també de l’entorn familiar de Cristòfol Colom, fou Guilhèm de Casanova –Colom “el Vell”– “Colomb le Vieux”, natural del comtat de Foix i amb arrels familiars a l’Empordà. Vicealmirall de França des del 1461, sota el seu comandament navegaren Colom “el Jove” (marit de la germana de la mare de Cristòfol) i Cristòfol Colom. Des del 1466 els Colom tindrien un paper destacat en la flota corsària de Renat d’Anjou, en lluita contra Joan II de Catalunya i Aragó. Un cop acabada la guerra les activitats piràtiques

continuaren i, així, trobem un Colom corsari comandant set naus armades a Alacant, que atacà les naus del comte de Prades, Joan Ramon Folc III de Cardona, el 29 de setembre de 1473.³⁶ La guerra civil havia finalitzat, però la qüestió de la Catalunya Nord, envaïda per França, restava pendent. El corsari Colom amenaçant davant les costes d'Alacant seria Colom "el Jove", a les ordres del qual servia Cristòfol. L'atzar, però, donà fi a les aventures corsàries quan quatre galeres venecianes toparen amb les dels Colom en 1476, entre el cap de Sant Vicent i Lisboa i enviaren a les profunditats la nau corsària de Cristòfol. Segons el seu fill Hernando, Cristòfol Colom salvà la vida tot aferrant-se a un rem que li permeté arribar nedant a Portugal, on iniciarà una nova vida en col·laboració amb els mercaders "genovesos". Desconeixem el resultat final del combat, que Colom "el Jove" tornà a França. Morí en 1496, envoltat d'honors, quan ja el seu jove parent havia descobert el Nou Món.

Sigui com sigui, aquell corsari angeví ocultà per conveniència el seu passat, inclosa la nacionalitat, que noves oportunitats li oferia l'estada a Portugal. Potser el mite del Colom "genovès" nasqués ara, que més adient era presentar-se com a comerciant de la república ligure que no pas com el pirata d'antany. Colom progressà a Lisboa i casà amb una dona de família benestant, Filipa Moniz, que li permeté accedir a les cartes de navegació del sogre Pedro Moniz, qui fos governador de l'illa de Porto Santo a Madeira.

No hi ha dubte que Colom –veges tu un teixidor!– era un home versat en les arts de navegació, que a l'arribada a Portugal ja feia anys que navegava. Tanmateix, resta l'enigma del seu pas per Portugal, que cap ni un rastre documental ha deixat. Hi ha qui el fa portuguès i fins i tot li dóna el nom de Salvador Fernandes Zarco, però l'estada de Colom a Portugal, més enllà de les notes aportades pel seu fill Hernando a la

Historia del almirante, continua sent en gran part un misteri. Altrament, sembla clar que pretengué assolir el favor del rei portuguès Joan II per travessar l'Atlàntic.

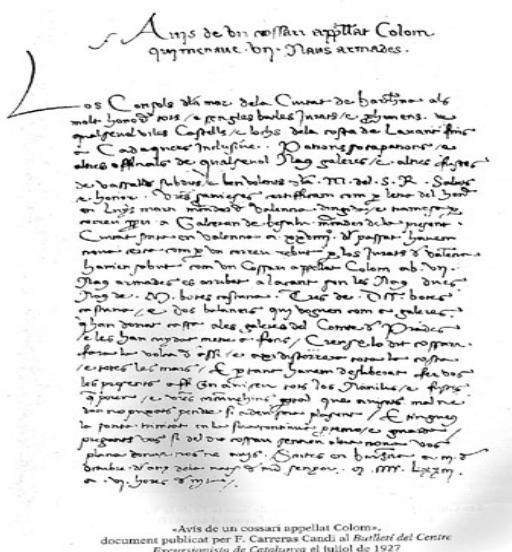
Colom presentà, efectivament, el seu projecte davant el rei, però aquell envià una expedició paral·lela que resultà debades. El projecte de Colom, finalment, fou rebutjat, la seva muller morí en gener de 1484 i ple de ràbia abandonà Portugal en el més enigmàtic secret. S'acaba així una part obscura de la seva biografia i imprescindible per a l'esdevenidor. Colom quan arriba a Castella ja és, doncs, Cristòfol Colom, però continua sent el mateix home críptic i gelós del misteri del seu passat. Ara, però, si vol continuar endavant haurà de entendre's amb el fill del vell enemic.

Potser Colom entrés en la cort portuguesa mercè les bones relacions de Colom "el Jove" Georges Bissipat amb aquella monarquia,³⁷ és possible, però això no explica per què silencià del tot el seu passat. De fet, la relació entre Bissipat i el seu parent s'enlestí en aquell combat de 1476 on Colom perdé el seu vaixell consumit per les flames. Bissipat arribarà a almirall de l'armada francesa, en canvi Colom romandrà d'incògnit a Portugal, per què? Una qüestió més, irresolta, per afegir al munt de preguntes que acaparen la figura del cèlebre navegant.

Colom, però, continuà viatjant i, quan, finalment, abandonà Portugal envia el seu germà Bartolomé a Anglaterra, dubtós que el seu projecte de travessar l'oceà pogués recaptar l'atenció de la reina de Castella i molt menys del rei de Catalunya i Aragó. I vet ací de nou la qüestió, per què Castella i no anar directament al rei Ferran II. La resposta és òbvia, un antic enemic dels Trastàmara catalanoaragonesos difícilment podria obtenir el favor regi. Sí, en canvi, si es presentava com el comerciant genovès, visionari de nous mons per descobrir. Colom era un home empaitat pel seu passat fosc, que decidí mantenir per sempre en l'anonimat.

³⁶ "Avis d'un corsari appellat Colom", document publicat per Francesc Carreras i Candi al *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, juliol de 1927.

³⁷ Vegeu el llibre de Nito Verdera *Cristóbal Colón, originario de Ibiza y criptojudío*, op. cit., p. 21.

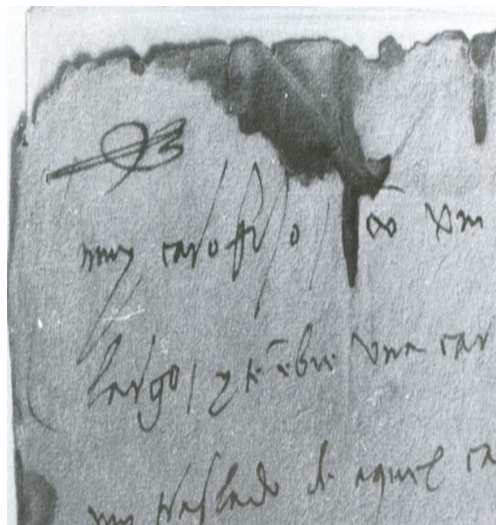
Document que recull les peripècies de l'armada de Colom davant Alacant

7. L'ÚS DE GRAFIES HEBREES

L'ús de grafies hebrees en alguns documents signats per Colom permeten albirar un passat unit a la religió de l'estel de David, potser un criptojuieu quan els redactà, o, el que és més fàcil, un convers que remembrava elements de l'antiga fe. Tanmateix, no es tracta ara i ací d'esbrinar la possible o no procedència hebrea del descobridor d'Amèrica, sinó de certificar, si escau, la presència de trets judaics a les seves cartes, com pareix ser ocorre per l'ús que Colom fa de les lletres hebrees de formes cursives \beth *bet* i η *he*.

Aquestes grafies hebraiques les trobem al marge superior esquerre de la correspondència dirigida al seu fill Diego. Es tracta d'una forma d'*invocatio* que ens descobreix una personalitat oculta, realment apassionant. De fet, totes dues lletres apareixen en caràcters sefardites, un tipus d'escriptura cursiva amb moltes connexions amb la nord-africana, però diferenciada de l'oriental i de l'europea.³⁸

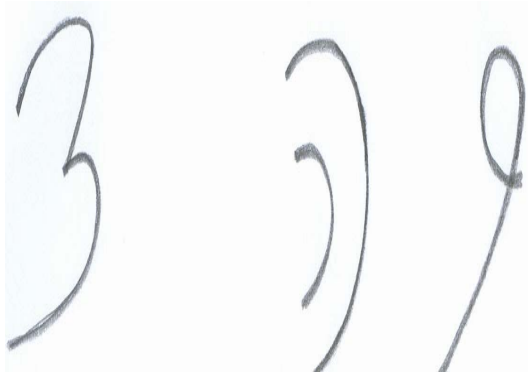
³⁸ Per a totes les qüestions derivades de la paleografia hebrea, seguim el manual de Maria José Cano y José R. Magdalena, *Epigrafia y paleografia hebrea. Desde los orígenes del alfabeto hasta la difusión de la imprenta*

Fórmula d'invocatio colombina, amb els caràcters \beth *bet* i η *he* en cursiva

Arribats ací, potser vingui bé una petita explicació sobre l'escriptura cursiva hebrea, la qual, en contraposició a la quadrada, té el seu origen en el període asmoneu tardà (vers el segle I a.C.). La cursiva antiga, clarament identificable amb la quadrada perdurà fins al segle X, moment en el qual la cursiva es desenvolupa de forma independent, adopta lligams i la seva lectura es fa més complexa. Distingim fonamentalment tres tipus de cursiva: oriental, nord-africana i europea. La nord-africana alhora se subdivideix en dos grups, el magribí i el sefardí. Aquest darrer, concretament, és l'estil de la *invocatio* colombina, que no pas l'europeu, vigent a les comunitats del nord italià, França i Alemanya. De més a més, la lletra hebrea colombina reproduïx perfectament les característiques vigents a Catalunya a l'Edat Mitjana.

hebrea. Introducción a la codicología hebrea medieval, Granada-Barcelona, PPU, 1993.

ב *Bet cursiva*

ה *He cursiva: inicial i final*

Així, la *bet* cursiva del tipus nord-africà – sefardita – lliga amb la lletra següent, mentre que la *he* es transforma totalment en posició final, tot esdevenint una mena de *wāw* و àrab, sempre lligada amb la lletra anterior. Colom a la *invocatio* de les seves cartes uneix, doncs, *bet* i *he*, evidentment escrites de dreta a esquerra, com és comú a les escriptures semítiques.

Lligam cursiu de ב bet i ה he

Ens trobem, doncs, davant d'una de les característiques diplomàtiques dels documents eixits de la ploma del descobridor, com és la utilització de l'abreviatura de la fórmula hebraica ברוך השם *baruš hašem* “alabat sigui el Senyor” en el protocol inicial del document, a manera d'*invocatio* ensems amb la creu cristiana. Cristià nou? Jueu? Criptojueu? El que sí es cert i no es pot negar, a la vista està, és la relació de Cristòfol Colom amb alguna forma de judaisme, tot i que fos testimonial.

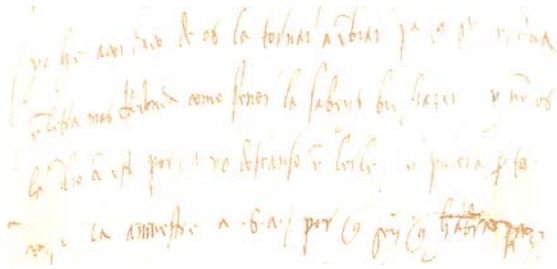
No sóc jo, ni molt menys, el primer que posa de rellevància aquest fet, que ja Salvador de Madariaga³⁹ apuntà alguna cosa i també, més recentment, l'investigador eivissenc Nito Verdera, que mai no ha reparat en recursos per trobar la veritable identitat de l'almirall, qui s'adonà de la presència de lletres hebrees als escrits colombins i no dubtà en recaptar l'opinió de doctes hebraïstes de les universitats Givat Ram i Hebrea de Jerusalem. Fins i tot, demanà la col·laboració de la policia científica espanyola, que certificà l'autoria de la mateixa mà en tots els casos citats.⁴⁰ Amb les dades que tenim no podem afegir res més, però la possibilitat d'un Colom amb relació íntima amb els jueus és quasibé la conclusió –a risc de semblar agosarat– més important de l'anàlisi paleogràfica de la documentació colombina, a més dels trets en comú que l'escriptura de mà de Colom té amb les formes desenvolupades a l'actual sud de l'Estat francès a la fi de l'Edat Mitjana.

8. CONCLUSIÓ

Després del nostre recorregut per la història de l'escriptura als Països Catalans, Espanya, França i Itàlia, la primera conclusió que podem extraure és que Colom de cap de les maneres es formà en primeres lletres en un mitjà italià o italianitzant. Sí, després utilitzarà un model híbrid d'itàlica –humanística cursiva–, però aquesta li vindrà per un conducte cultural diferent de l'italià, bé català o bé occità. Fins i tot hem vist un exemple d'escriptura colombina en lletra cortesana castellana, però potser fos de mà d'un copista, que l'autèntica lletra de l'almirall és la consignada en sis de les set epístoles trameses a fra Gaspar de Gorricio i les onze cartes que trameté al seu fill Diego.

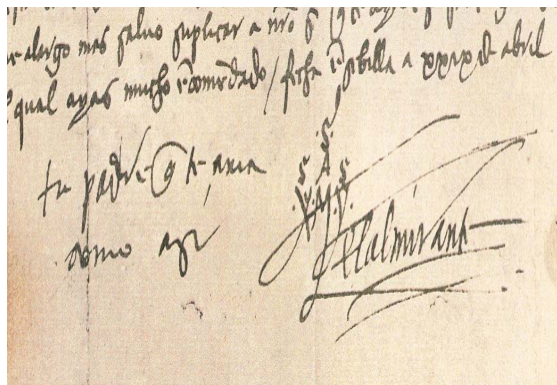
³⁹ Salvador de Madariaga, *Vida del muy magnífico señor don Cristóbal Colón*, Madrid, 1940.

⁴⁰ *Cristóbal Colón, originario de Ibiza y criptojudío*, op. cit., pp. 38-41 i 137-49.

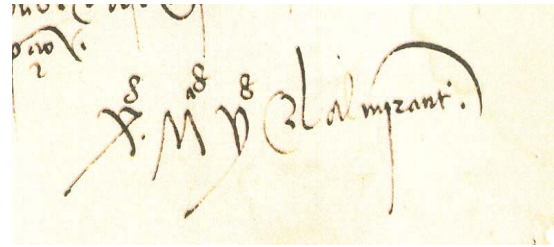
Detall d'una de les cartes trameses per Colom a Gaspar de Gorrício

Una altra qüestió que ens ha cridat força l'atenció, a partir de l'anàlisi diplomàtica, és la *validatio* de l'escatocol o protocol final de cadascuna de les epístoles, la signatura és la mateixa en tots els documents, llevat del document escrit en cortesana castellana, que sembla fins i tot d'una mà diferent. Per un costat notem la força d'una signatura que prescindeix de les abreviatures, mentre que en l'altra, l'escrita segons patrons castellans, copsem una manca d'intensitat que resta compensada per la cerca de la claredat cal·ligràfica, amb abreviatura de caràcter general inclosa. En ambdós casos Colom signa com *El almirante*, on no manquen, però, les misterioses lletres ·S· / ·S·A·S· / ·X·M·Y·.

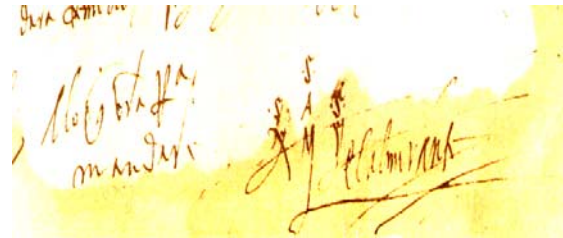

Subscripció d'una de les cartes trameses per Colom al seu fill Diego.

A la part dreta la frase "tu padre que te ama como a si".

Subscripció de la carta a fra Gaspar de Gorrício en lletra cursiva castellana

Subscripció d'una de les epístoles trameses a fra Gaspar de Gorrício

Com veiem, en tots tres casos posats com a exemple de subscripcions, les dues formes que apareixen a les cartes dirigides a fra Gaspar de Gorrício com en les cartes enviades a Diego Colom, la mà que ha escrit el document ha emprat formes gràfiques diferents, potser cap de les tres era del puny i lletra de l'almirall, tot i que sembla ver que les adreçades al religiós sí que són de l'almirall. En resum, un Colom ja madur, que són els escrits que s'han conservat, que utilitza una escriptura híbrida humanística amb influències de les escriptures gòtiques desenvolupades a les terres catalanes i també a la Provença angevina i per extensió a Occitània. Pels seus escrits, no s'adverteix aquell Colom d'origen genovès que des de Castella es reivindica una i altra volta. Colom era català? Potser. Català oriünd de les Balears i les Pitiüses? No es pot dir que no. Jueu? Si no ho era ell, potser els seus avantpassats sí, que quan l'expulsió dels jueus decretada pels Reis Catòlics el 31 de març de 1492, pocs jueus restaven a les terres de la Corona d'Aragó, que els programs de 1391 significaren la quasi extinció del judaisme als territoris catalanoaragonesos.

TROBALLES DE RAMON NAVARRO A L'ARXIU HISTÒRIC DE LA CIUTAT DE BARCELONA

Per Francesc Albardaner i Llorens

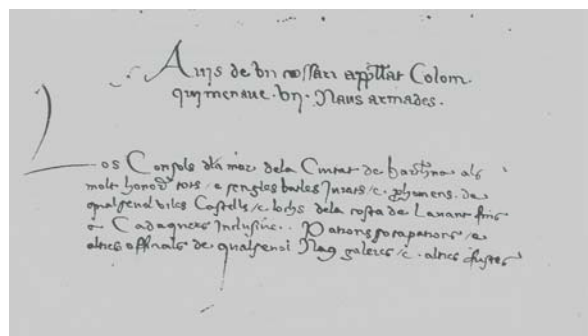
Fa uns tres anys, el nostre consoci Sr. Ramon Navarro va decidir fer un buidatge en profunditat dels documents arxivats a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, arxiu conegut popularment com a Casa de l'Ardiaca. Cal destacar la seva gosadia i, sobretot, tenacitat en aquesta àrdua tasca, ja que aquest arxiu ja havia estat objecte de diferents estudiosos colombins des dels anys trenta del segle passat fins els nostres dies. Volem recordar la magnífica tasca de Joan Grimal i Bonany, que va ser un dels darrers investigadors relacionats amb el nostre Centre d'Estudis Colombins que hi va menar una fructífera recerca. El Sr. Navarro ha fet un repàs sistemàtic a tots aquells fons dels segles XV i XVI, que semblaven poder gaudir de més possibilitats de tenir dades relacionades amb Cristòfor Colom o bé la família dels Colom de Barcelona-Cardona i ha pogut comprovar com amb anterioritat no estaven a disposició dels estudiosos tots els fons d'aquest arxiu i que, de mica en mica, un cop restaurats molts d'ells, es posen a disposició pel seu estudi pel públic interessat. Passem a continuació a fer una petita relació de diferents troballes fetes pel Sr. Ramon Navarro en aquest arxiu.

AVIS DE UN COSSARI APPELAT COLOM

Un dels documents que han fet corre més la tinta dels estudiosos catalans ha estat un document que va trobar el Sr. Francesc Carreras i Candi als anys vint del segle passat i que tractava sobre un corsari denominat "Colom" i que fou la base del seu article "Colom i altres corsaris atacant les costes catalanes (1473-1474)", article que fou publicat al "Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya" del juliol de l'any 1927 (Pàgina 244). El document trobat pel Sr. Francesc Carreras i Candi és un full solt, una de les moltes lletres d'avís que foren enviades per tota la costa catalana en el seu moment. L'avís de perill partia del

Consolat de Mar de Barcelona i, per tant, resulta lògic, que aquesta missiva estigués registrada en el llibre de deliberacions d'aquest organisme. Però, fins a la actualitat, tothom que hi feia referència es basava en el document trobat per aquest investigador, que la seva família va dipositar en el Arxiu d'Història de la Ciutat de Barcelona després del seu decés.

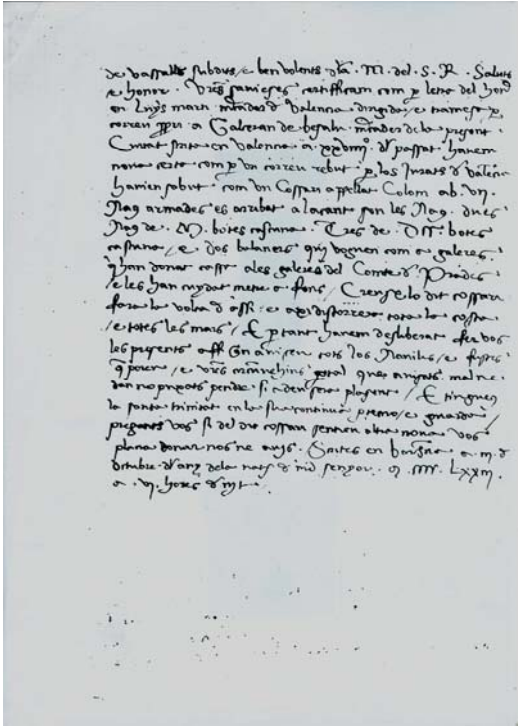
Una de les moltes col·leccions buidades pel Sr. Ramon Navarro en aquest arxiu ha estat precisament la que aplega tot de documents relatius al Consolat de Mar i molt especialment el seu "Llibre de Deliberacions". Ha estat en el foli 19, recto i verso, del registre de deliberacions (Consolat de Mar, 1-I, I-2) on hi ha registrat el document original que va donar origen a tots aquests avisos de perill que varen ser emanats des del Consolat de Mar de Barcelona en relació a unes fustes que manava un corsari apel·lat Colom. Passem a fer la transcripció d'aquest document:

Pàgina 19, Recto:

Avis de un corsari appellat Colom qui menave VII naus armades.

Los Consols de la mar de la Ciutat de Barchinona als molt honorables tots e sengles batles jurats e prohomenes de qualsevol viles Castells e lochs de la costa de Lacant fins a Cadaquers inclusive. Patrons sotapatrone e altres officials de qualsevol Naus galeres e altres fustes

Pàgina 19, Verso.

de vassalls subdits e ben volents de la M. Del S.R. Saluts e honor. Vostres savieses certifficam com per letra del honorable en Luys Marti mercader de Valencia dirigida e tramesa per correu pper a Galceran de besalu, mercader de la present Ciutat stata en Valencia a XXVIII del passat havem nova certa com per un correu rebut per los Jurats de Valencia havien sabut com un Cossari appellat Colom ab VII Naus armades es arribat a Lacant son les Naus dues naus de M botes cascuna. Tres de VII botes cascuna e dos baleners qui voguen com a galeres que han donat cassa a les galeres del Comte de Prades e les han cuydat metre a fons. Creuse lo dit cossari fara la volta d'assi e aixi recorrera tota la costa e totes les mars. E per tant havem deslberat fer vos les presents affi quen avisen tots los Navilis e fustes que poreu e vostres circumvehins per tal que avisats mal ne dan no puxats pendre, si a deu sera plasent. E tingueus la santa trinitat en la sua continua proteccio e guarda pregants vos si del dit cossari sentieu altra nova vos placia donar nos avis. Scrites en Barchinona a III de octubre del any de la nativitat de nostre senyor M CCCC LXXIII a VI hores de nit.

No cal dir que nosaltres recomanem a tots aquells lectors que vulguin aprofundir en aquest important episodi naval el llibre intitulat “UN CORSARI ANOMENAT COLOM” del nostre eminent consoci Sr. Pere Català i Roca (Editorial Rafael Dalmau; Episodis de la història n. 287-Barcelona 1991), ja que en ell trobaran tota mena de detalls i interpretacions complementàries d'aquest fet històric. A les pàgines 25 i 26 d'aquest llibre ja hi ha publicada la transcripció del document del Sr. Carreras i Candi, la qual cosa ens permet veure que és pràcticament idèntica a la versió del registre del Consolat de Mar amb l'excepció de que ja no es cita a Galceran de Besalú, detall que podia ser interessant per als membres del Consolat de Mar, però que no tenia cap interès pels destinataris de l'avís de perill posterior.

En realitat no es va complir la suposició del Consolat de Mar de que el corsari Colom “farà la volta d'assi e així recorrera tota la costa “ tot tornant al seu cau de Marsella, ja que sabem que a l'octubre del 1473 el corsari Cazenove Coullon navegava entre Gibraltar i Almeria. (P. Català i Roca; “Un corsari anomenat Colom” pàg. 34). En realitat, doncs, sembla clar que el corsari que menava aquest estol de naus armades era el vice-almirall de França Guillaume de Cazenove Coulhon, qui des de Marsella va circumnavegar tota la península ibèrica per retornar al seu autèntic port de destí i campament base com era Honfleur. Això no vol dir que Cristòfor Colom no podés navegar en aquesta armada francesa, ans tot el contrari si seguim allò que diu Hernando Colón en les seves “Historie”. El que sempre volem destacar d'aquest atac a l'armada del compte de Prades és el fet de que el corsari Colom es va prendre la molèstia d'enfonsar aquestes naus i això no és en cap cas un acte de corsarisme o de pirateria, sinó que es tracta d'un autèntic acte de guerra, de revenja per com estava acabant la guerra civil catalana, ja que, al meu entendre, ni René d'Anjou ni el Rei de França la consideraven acabada. En realitat tampoc la considerava acabada el propi Joan II d'Aragó fins que no es resolgués el tema del Rosselló. Aquesta indefinició del final de la guerra civil catalana fou el que va donar peu a uns altres atacs de Cazenove

Coulhon a diverses galeres del rei de Sicília, el propi Ferran, l'any 1474, que provocaren unes cartes de protesta davant el rei de França. Per les respostes d'aquest rei francès sembla clar que per ell no estava acabada la guerra i que per tant considerava legítims aquests atacs com ens fa saber G. W. Leibniz. (Prodromus dels seus escrits polítics II).

La recerca de Ramon Navarro en els documents del Consolat de Mar de Barcelona també ens aporta unes dades que ens recorden la estreta relació de moltes famílies patrícies catalanes amb aquesta institució. Famílies que, alhora, estan estretament vinculades a la família Colom de Barcelona/Cardona com són els Bertran o els Cessavasses. Així en el Registre de Deliberacions ens apareix repetides vegades Jacme Bertran com un del "prohomens" de cada reunió del Consolat i, a vegades, ostentant el càrrec de "jutge d'apells". Un altre dels "prohomens" citat és Jacme de Sesavasses i un darrer és Joan Bertran (Consolat de Mar, 1I-I1, foli 154 verso).

Dins de la secció denominada de "Política i Guerra", Consellers, 1C III,3, Ramon Navarro ens assabenta de la presència de diversos personatges de llinatge Casanova que poden ser d'interès a tots aquells estudiosos que intenten trobar lligams familiars entre els Colom i aquesta família. Així en un registre d'allistament (Document 44, Foli 8 recto) de l'any 1461 hi apareixen un **Arnau de Casanova i un Johan Casanova, gaschó**, i en un altre document de l'any 1462 (N. 47, segon paràgraf, línia n.6) hi surt esmentat un **Bernat Casanova**. Però retornant al document n. 44 direm que es tracta d'un Registre Civil d'Allistaments de data 28 de març del 1461 en el que es fa una relació del repartiment de soldats i capellans forans entre la població de Barcelona. En aquesta relació hem de destacar un gran nombre de gascons i de castellans. A continuació posem un breu llistat d'alguns d'aquests soldats que s'hostatgen a la casa d'algun personatge històric ja conegut per nosaltres:

Pàg. 3: Andrés de Salamanca, castellà sta amb Mossèn Joan Colom

Johan Garcia, castellà, sta amb en Pardo, mercader.

Miguel de Durango, biscahí, stà amb en Balester a la plaça Nova.

Johan de la Gassetta, biscahí, amb Johan Safont, mestre de cases.

Diego de la Redonda, castellà, stà amb Miguel de Gualbes, ciutadà.

Pàg. 12 surt un **Johan Casanova**, gaschó.

Pàg. 14: Guillem de la Costa o Cossa, gaschó, stà amb Guillem Comelles.

Johan de la Costa o Cossa, stà amb Baltasar Bosch, conestable.

Pàg. 15: Arnau de Casanova, gaschó, sta amb lo Sr. Bisbe de Vic

Pàg. 18: Peyrot, F.Forto, Gasto; stan amb lo honorable mossèn Pere del Bosch.

Dins de la mateixa capsa de documents (Consellers, 1C III,3) hi trobem el document núm. 47 que tracta precisament de la constitució d'una comissió per tractar amb el rei el tema de l'alliberament del príncep de Viana amb data de 13 de març del 1462, sortint un Bernat de Casanova entre els negociadors.

Hem de destacar també el document n.50 que parla dels acords que tracten dels Pagesos de Remensa en el període 1463 a 1467. Aquestes cartes o decrets estan signats per Pere Lombard, A. Solzina, Antoni Lombard, Johan May, doctor en lleis i del 1465 fins el 14 de gener del 1467 per **Francesc Colom**, ardiacha. No cal dir la importància que poden tenir tots aquests documents pels estudiosos de l'aixecament remença.

Però aquesta capsa de documents encara ens ha aportat altres sorpreses interessants com és el document n.79 que parla de la arribada del rei de Portugal a Coblliure el dia 14 de setembre del 1470 (?). Entenem que la darrera xifra està equivocada o mal escrita i que deu ser l'any 1476. La notícia es deu a un tal Pere Fabrer que estant a Perpinyà diu que "vengué nova que lo Rey de Portugal era vengut ab XVII fustes ço es calandes e naus ab la sua gent..." Malauradament aquest document no parla

de cap almirall, capità ni corsari anomenat Colom ni Cazenove Collon. Aquesta notícia torna a sortir al document n.122 que du per títol: “Lo Rey de Portugal arriba a Coplliure amb XXVII veles...”. La data d’aquest segon document ja és de l’any 1476, però com veieu hi han deu vaixells de diferència entre la primera notificació i la segona.

El document n. 94 és un pagament a **Guillem Ça Coma** fet l’any 1473. Sempre hem estat intentant d’identificar al Guillermo Coma de la historiografia castellana que feu una relació del segon viatge de Colom al Nou Món i encara no l’hem pogut identificar dins de cap família catalana, tot i que es diu que fou un metge català. Qualsevol data sobre aquest personatges serà sempre del nostre interès.

Finalment hem de destacar que dins d’aquesta capsa hi ha un document de l’any 1472 que són , ni més ni menys, que l’esborrany de les capitulacions fetes al monestir de Pedralbes amb el Rei Joan II i que posaren fi a la guerra civil en el principat de Catalunya. El document comença així: “Capitulacions per les turbacions de Cathalunya. Die Veneris XVI Octobris MCCCCLXXII In monasterio de Beate Marie de Petris Albis territoris barchinonensis”. Al nostre entendre, i ens podem equivocar, aquest document són les capitulacions originals, és a dir el text manuscrit que es va estar negociant en presència del rei Joan II, ja que hi han nombroses correccions, afegitons i eliminacions de paraules i paràgrafs sencers que són del màxim interès ja que demostren com van anar evolucionant aquestes negociacions. Per la part perdedora varen signar Lluís Satantí i Joan Mateu. Hem sol·licitat al personal de l’Arxiu d’Història de la Ciutat de Barcelona una protecció especial per tan important document.

Però Ramon Navarro també ha tingut prou coratge com per enfrontar-se amb el buidatge d’una sèrie documental tan àrida com és la que correspon al Clavari (Clavaria 1B XI, vol. 65 al 128). Aquesta documentació presenta alguns índexs o llistats de noms que poden ajudar a localitzar els personatges desitjats, tot i que no sempre les indicacions es corresponen a

la realitat. Donem a continuació una relació dels documents que li han semblat més interessants:

Volum 65 (1450): P. Bertran (foli 142), Guillem Colom (21.v.), Berenguer Bertran (3.r.), Bertomeu Bertran (12.r.) Ramon Bertran, prevere (34.r.)

Volum 66 (1450-1): Bertran (7.r.), Berenguer Bertran (126.r.)

Volum 71 (1458): Bernat Casanoves, candeler (81.v.)

Volum 73 (1460): Andreu Casanoves (índex)

Volum 74 (1462): Bernat Casanoves, candeler (90.r.)

Volum 76 (1464): Bernat Casanoves, candeler

Volum 77 (1465): Angelina Sesavasses i Isabel Mir, monges de Pedralbes (51.r.)

Volum 78 (1465): Mossèn Francesc Colom (índex), Angelina Sessavasses i Isabel Mir (Index).

Joan Casanoves, mercader (9.v i 10.r.)

Honorable mossèn Guillem Colom (28.r.)

Jacme Sesavasses, mercader (73.r.)

Volum 79 (1466): Joan Casanoves, (121.r i 121.v)

Volum 81 (1467) : Angelina Sesavasses i Isabel Mir (52.v)

Joan Casanova (8,9,141,142,143), Andreu Casanovas (76.v.).

Volum 83 (1468): Jacme Sesavasses (72.v.), Angelina Sasevasses i Isabel Mir, monges (73,v.)

Volum 84 (1469): Guillem Colom (53.r)

Volum 90 (1475) : Constança, que fou muller de Joan Sesavasses, quondam. ciutadà (66),

Angelina Sesavasses i Isabel Mir, monges de Pedralbes i Jacme Sesavasses (58.r.)

Honorable mossèn Guillem Colom (67.r.)

Volum 95 (1478): Mossèn Jacme Sesavasses, ciutadà (57 i 64), Mossèn Ramon Bertran, Canonge (79).

Volum n. 96 (1478-9): Angelina Sasevasses i Isabel Mir, monges de Pedralbes (50.r.)

Constança, muller del honorable Joan Sesavasses (56.r)

De tota aquesta relació de persones que cobraven censals a la Taula de Canvi de la Ciutat de Barcelona, volem destacar a les dues monges de Pedralbes Angelina de

Sesavasses i a Isabel Mir, ja que la primera era cosina germana del canonge Francesc Colom, per ser filla de Johaneta Colom, germana de Jaume Colom, casat amb Caterina Bertran, i del venerable Johan de Cessavasses. Isabel Mir ens és coneguda, ja que apareix en el testament del canonge Francesc Colom amb una deixa important. Segons Enric Mitjana de les Doblas, Isabel Mir era parenta directe dels Sesavasses. Ambdues eren monges de clausura del convent de clarisses de Pedralbes i, per tant, qui anava a cobrar per elles era un procurador seu de nom Gabriel Folch, prevere.

Un altre dels fons documentals estudiats per Ramon Navarro ha estat el fons dit "Del Veguer". Ha trobat diversos documents que tenen interès pels estudiosos colombins com els que esmentem a continuació:

Arxiu del Veguer VII, vol.9, foli 8 verso: Dimecres 10 de març de l'any 1473.

Es tracta d'una declaració de deute d'en Bernat Ballester, teixidor de veles i de Caterina muller sua, ciutadans de Barcelona. Aquest document constata l'existència d'una nissaga Ballester a Barcelona.

Arxiu del Veguer. Vol 11., foli 20 recto: Dilluns, 22 abril 1476

Es tracta d'una declaració de deute d'en Bernat Colom de la parròquia de Sant Boi del Llobregat. Aquest és un dels membres d'aquesta nissaga que ha tingut continuïtat fins els nostres dies al Baix Llobregat.

Arxiu del Veguer XX, Volum 1, foli 21, verso: Dissabte ,onze de febrer de 1486.

Es un altre declaració de deute dels Clariana a Jaume Cabot de la parròquia de Sant Boi del Llobregat. Cal destacar, i considerem motiu d'un estudi més aprofundit, la coincidència de les famílies Colom i Cabot a Sant Boi del Llobregat.

Arxiu del Veguer, VII, Vol. 12, foli 41 recto, 1479: Divendres 8 d'octubre de 1482.

Es tracta també d'una declaració de deute de set lliures de Barcelona d'un tal Salvador Colom, taverner i ciutadà de Barcelona, de qui mai n'havíem sentit a parlar. Aquest

nom de Salvador associat al llinatge Colom només l'hem trobat a la família Colom de Sant Boi del Llobregat. Així, en el llibre "Contractes de Matrimoni al Delta del Llobregat" el Sr. Jaume Codina ens parla dels capítols matrimonials entre Salvador Colom i Eulàlia Beulovi l'any 1450 i els de Salvador Colom i Elionor Palaudàries l'any 1555. Podria ser que aquest Salvador Colom ciutadà de Barcelona fos originari de Sant Boi del Llobregat i que posteriorment s'establís a Barcelona.

Arxiu del Veguer, VII, vol.7, foli 218 verso: Dimarts, 17 d'abril del 1453.

Reconeixement de deute de "Johannes Colom ", teixidor de llana i ciutadà de Barcelona de nou sous de Barcelona al traginer Bernat Plana, també ciutadà de Barcelona.

Arxiu del Veguer, VII, vol.9, foli 9 recto, 1948.

Reclamació de deute de Na Bernabeua, muller de l'honorable en Miquel de Roda a en Johan Colom, àlies Cutxello. Sembla interminable la llista dels homes Colom que es deien Joan. Aquest personatge, que ja ens era conegut d'altres documents de l'arxiu diocesà de Barcelona, mereix una especial atenció per aquest mal nom de "Cuxello", ja que podria ser un català lligat a la cort d'Alfons el Magnànim a Nàpols. En una altre lligall del fons del Veguer, XXXVI,59-60,de l'any 1494 es parla de Johan Colom, àlies Cotxello, fill de l'honorable "Johannis Colom , àlies Cotxello, quondam, mercatoris civis Barchinone" en el que també apareix un Anthonius Ballester. En el document hi surt també una Elisabeth, germana del Joan Colom, alies Cotxello.

Arxiu del Veguer, VII, vol.12, foli 119, recto: Dilluns, 8 de novembre del 1479.

Reconeixement de deute de Gabriel Turell, representat per Pere Galzeran Des Coll, a l'honorable Guillem Joan Colom, "miles", de trenta lliures.

Arxiu del Veguer, XX, Vol 1, Caixa 01-04, foli 36 verso: Dissabte, 14 de Març del 1486

Reconeixement de deute de Joan Buadella al “honorabilis Ludovico Colom, milites”, de sis lliures i dinou sous.

Arxiu del Veguer, XX, vol 1 foli 18 verso: 29 de gener del 1486

A la mateixa plana hi ha el cobrament de dos censals per part de Jaume Riera com a causíndic, procurador i actor d'Elionor Beneta, muller de Guillem Colom “milites, civis barchinone” i tudriu de Guillem Pere Benet fill d'aquests conjugues a Arnaldo Bastida per una casa “In vico vulgariter dicto Call sub dominio et alodio dicti Colom”, en el primer cas, i a Beneta dona del venerable Johan de Copons per una casa “In vico vulgariter dicto de Sant Honorat sub dominio et alodio dicti Colom”.

D'aquests dos documents queda clar que Guillem Colom i Bertran ja era difunt abans de l'any 1486 i que el seu hereu Guillem Pere Benet Colom era menor d'edat, ja que la seva mare li feia de tudriu.

Arxiu del veguer, XXXVI,59-60 : Dilluns, 26 de novembre de l'any 1498.

Transcrivim la part del document que hem pogut llegir:

“De part del honorable Regent lo veguer de barchinona e del Consell del Señor... Geroni Albanell, doctor en cascun dret,... la senyora Elionor muller.....la heretat e bens del magnífic mossen Luis Colom cavaller en Barchinona domiciliat, defunt, obligat en lo censal dels mencionats que de la dita heretat e bens..... Monsenyor Gabriel Samsó, ciutadà de Barcelona aquelles XV lliures barceloneses de les quals es pot fer ... al dit censal venut per los magnífichs Johannes fivaller e per lo dit mossen Luis Colom cavallers e altres a la senyora Johanna Aldonsa, muller del honorable Franci Guerau de Vallsecha, ciutadà de barchinona a la qual.... lo dit mossen franci guerau de Vallsecha.... de l'any 1461.....Elionor Coloma.....”.

Per aquest document queda clar que l'honorable Mossèn Lluís Colom i Bertran ja era difunt abans del 26 de novembre de 1498. Serveixi com avís per navegants a aquells que juguen a la confusió i a la mentida identificant a aquest personatge amb Bartolomé Colón. Res a veure, com ja sabíem.

Aquests resultats que publiquem són el fruit d'un treball constant i tenaç de més de tres anys de recerca a un arxiu català per Ramon Navarro i Sandalinas. Com fins ara ha passat, ell no ha trobat cap document decisiu que ens permeti relacionar de forma indubtable a Cristòfor Colom amb alguna família concreta catalana, ni tan sols amb la família dels patricis Colom de Cardona-Barcelona, de qui, com hem pogut comprovar, ha trobat diversos documents prou interessants. Malgrat la manca de resultats espectaculars el camí és aquest en l'esperança de que algun dia “salti la llebre” que tots desitgem. Encoratgem a tots els nostres consocis a continuar buidant els nombrosos arxius medievals encara no esporgats de casa nostra.

Bibliografia

LA TOMBA DE COLOM (*Novel·la*)

Autor: Miguel Ruiz Montañés

Editor: Ediciones B

1ª Edició : Octubre 2006

Per Francesc Albardaner i Llorens

La vida de Cristòfor Colom té tots els ingredients necessaris per esdevenir una novel·la i de manera especial una novel·la policíaca o negra. Aquest és el cas del llibre que presentem avui i que acaba de sortir a les llibreries del nostre país en versió catalana i en versió castellana alhora. Fa ben poc que vàrem parlar de la novel·la portuguesa “O Codex 632”, que també era una novel·la negra orientada a difondre una de les teories que fan a Colom portuguès. Tant una com l'altre segueixen la pauta marcada pel famós llibre de Dan Brown “El Codi Da Vinci”, ja que s'inicien amb un delictes, ja sigui un assassinat, ja sigui el robatori al mateix temps de les restes de Colón a Santo Domingo i a Sevilla. En totes aquestes tres novel·les esmentades apareixen misterioses ordes secretes pluricentenàries, que vetllen per la preservació d'un secret importantíssim, etc.,etc..

En el llibre que ens ocupa, la acció no és tan trepidant com era d'esperar i, sobretot cal destacar que no aporta idees originals respecte a possibles noves hipòtesis sobre els secrets i la vida de Colom. Hem de destacar alguna frase com la següent: “Contra teories que apuntaven a un origen portuguès, francès o d'un altre país europeu, les tesis més consolidades i sobre les quals s'està investigant avui dia es dirigeixen a un origen català o balear.” (Pàg. 33 de la versió catalana).

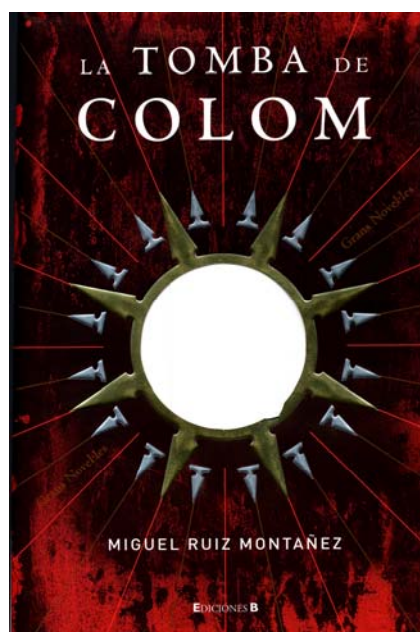
En un altre punt del llibre es diu (Pàg. 68) : “Em sembla que la existència en la actualitat del cognom Colom a Catalunya i, sobretot, les paraules en català que l'Almirall va emprar en algun dels seus manuscrits, podrien revelar algun dia que el marí va néixer a Catalunya. Per tant, podria ser que la teoria del Colom català fos la més plausible.” Serveixin aquestes dues cites per demostrar com la teoria de la catalanitat de Colom va fent forat, si més no, entre els autors que estudien i escriuen sobre el descobridor d'Amèrica.

Malgrat que l'autor faci molt d'èmfasi en el criptograma de la signatura de Colom, i que és un dels leit-motifs del llibre, la nostra decepció és molt gran quan, en el moment àlgid de la narració, ens vol sorprendre descobrint-nos el secret o significat d'aquest criptograma, ja que ho fa en la coneguda forma: “Sum, Servus, Altissimi Salvatoris, Xriste, Maria, Yavé”. No veiem que d'aquesta interpretació es pugui treure cap conseqüència pràctica i molt menys que aquest fet pugui servir d'ajuda per determinar on es troba el suposat tresor de la “Vizcaina” (una de les naus del quart viatge de Colom).

L'autor explota també la inscripció misteriosa que hi ha en el “Llibre de les Profecies” que diu allò de : “Mal hizo quien hurtó de este libro...etc.”, ja que fa aparèixer les pàgines que foren arrencades al dit llibre en mans d'un gàngster internacional de tràfic de peces arqueològiques, que les utilitza per a localitzar el tresor de la nau “Vizcaina” i fer xantatge als tres protagonistes d'aquesta novel·la.

Un fil que es desenvolupa en tot el llibre és el de l'estudi de les inscripcions que hi han a diversos monuments a Colom en tot el món, que sembla que hagin de portar a ajudar a resoldre l'enigma, sense que en realitat serveixin finalment per gaire cosa. Tampoc no ens sembla gens raonable que la secta secreta multiseular que vol vetllar per la digna memòria de Cristòfol Colom i major honra de la República Dominicana, vagi entaforant documents originals i plànols del descobridor a les bases de tots aquests monuments, per tal que qualsevol despistat o desaprensiu que toqui per casualitat el mecanisme que dona accés a la base del monument els pugui prendre de qualsevol manera.

Tampoc compartim amb l'autor el seu desig de revaloritzar la figura de Colom de la mateixa manera que ja es va fer a finals del segle XIX. Els herois romàntics ja han passat a unes altres esferes de la historiografia i Colom i les seves circumstàncies mereixen una anàlisi molt més complexa i primfilada. Hem de ser sincers i acceptar públicament que aquest llibre ens ha decebut molt. No l'hem trobat interessant ni com a simple novel·la negra, ni com a “pluja d'idees” entorn dels misteris de Colom. No val la pena perdre més temps amb aquesta obra, de la que desaconsellem la seva lectura des del punt de vista que pot interessar als estudiosos colombins.

NOVES JORNADES COLOMBINES

L'Arxiu Històric de Tarragona i la Universitat Rovira i Virgili estan preparant unes jornades colombines amb la col·laboració del nostre Centre d'Estudis Colombins pels dies 8 i 9 de novembre 2007. Malgrat que encara no estiguin ultimats tots els detalls, ja disposem del programa ben definit i de la confirmació dels participants anunciats. Aquest esdeveniment el considerem molt important per la trajectòria del nostre Centre i de la teoria sobre un possible origen català de Cristòfor Colom, ja que és bo que diversos organismes acadèmics vagin prenent part en aquest llarg i ampli debat des de posicionaments rigorosament científics. Si a això hi afegim el fet de que aquestes jornades ens podran ajudar a comprendre millor la personalitat de Miquel Ballester, company i amic de Colom, i de les circumstàncies que el varen envoltar en terres Tarragonines, considerem que haurem ampliat els nostres coneixements sobre una àrea que fins ara ha merescut l'interès de pocs dels nostres associats.

Volem remarcar la ponència de la Dra. Montserrat Sanmartí sobre l'escriptura de Cristòfor Colom, que vindrà a ratificar tot el que fins ara han apuntat altres estudis anteriors sobre aquest tema com els de Mossèn Gabriel Roura, director de l'arxiu de la catedral de Girona, i el professor David Garrido i Valls.

Anunciem, doncs, el fet de que s'estan preparant aquestes jornades, per tal de que les tingueu en compte en les vostres agendes. Els detalls definitius i la inscripció a aquestes jornades els podreu conèixer i fer amb tot detall a principis de la tardor.

JORNADES D'ESTUDI I DEBAT

TARRAGONA A L'ÈPOCA DE CRISTÒFOR COLOM Arxiu Històric de Tarragona 8 i 9 de novembre de 2007

PRIMERA JORNADA

DATA: Dijous 8 de Novembre del 2007

LLOC : Sala d'Actes de l'Arxiu Històric de Tarragona

PROGRAMA

MATÍ:

De 9:30 a 10:00 – Recepció dels participants. Lliurament de la documentació i petit servei d'esmorzar al vestíbul.

10:00 – Benvinguda i presentació : Representant Generalitat, Representant Centre Estudis Colombins, Director de l'Arxiu Històric de Tarragona, Representant Universitat Rovira i Virgili i Representant de la Fundació Repsol..

10:30 – 11:30 Ponència 1 : **“Panoràmica de l'Europa del s. XV. La necessitat d'una expansió”**. Dr. Lluís Navarro Miralles. Universitat Rovira i Virgili.

11:30 – 12:00 Pausa

12:00 – 13:00 Ponència 2 : **“La Tarragona del segle XV. Consolidació d'un centre econòmic.”** Dra. Maria Bonet Donato. Universitat Rovira i Virgili.

13:00 – 14:00 Debat

TARDA:

16:00 – 17:00 Ponència 3 : **“El comerç del blat a Tortosa i Tarragona al segle XV”**. Sr. Albert Curto. Director Arxiu Comarcal de les Terres de l'Ebre.

17 :00 – 17 :30 Pausa

17 :30 – 18 :30 Ponència 4 : **“ La Inquisició a Tarragona al segle XV : el cas d'Andreu Colom”**. Dr. Joan Bada i Elías. Universitat de Barcelona. Facultat de Teologia de Catalunya.

18:30 – 19:30 Taula Rodona: Dr. Lluís Navarro Miralles, Dra. Maria Bonet, Sr. Albert Curto i Mossèn Joan Bada i Elias. Moderadora: Sra. Maria Porter Moix.

SEGONA JORNADA

DATA: Divendres, 9 de Novembre del 2007

LLOC : Sala d'Actes de l'Arxiu Històric de Tarragona (o Auditori del Port?)

PROGRAMA

MATÍ:

9:30 – 10:30 **“Comentari de documentació de la Tarragona del segle XV conservada a l'Arxiu Històric de Tarragona.”** Dra. Isabel Companys i Farrerons. Arxiu Històric de Tarragona.

10:30 – 11:00 Pausa

11:00 – 12:00 **“L'escriptura de Cristòfor Colom : una mostra de catalanitat”**

Dra. Montserrat Sanmartí i Roset. Universitat Rovira i Virgili.

12:00 – 13:00 Debat

TARDA:

16:00 – 17:00 Projectió del documental **“Enigma Colón”** de Discovery Channel.

17:00 – 17:30 Pausa

17:30 – 18:30 **“Miquel Ballester, el tarragoní fidel amic i company de Colom.”** Sr. Ernest Vallhonrat i Llurba. Centre d'Estudis Colombins

“Els Colom de Tarragona.” Sr. Antoni Soler i Parellada. Centre d'Estudis Colombins.

18:30 – 19:30 Taula Rodona. Dra. Isabel Companys, Dra. Montserrat Sanmartí,

Sr. Ernest Vallhonrat i Sr. Antoni Soler i Parellada.

19:30 – 20:00 Cloenda de les Jornades i presentació del Premi de Recerca Històrica 2008

